

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**ЗАПОЗИЧЕННЯ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ТАРАСА ПРОХАСЬКА:
ПОХОДЖЕННЯ, СТРУКТУРА,
СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»
студентки IV курсу
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська мова
та література», ОНП «Українська
філологія та західноєвропейська мова»
Марії Володимирівни САВЕНОК

Науковий керівник:

к.філол.н., доцент кафедри української
мови та прикладної лінгвістики
Лілія КОСТИЧ

«Допущено до захисту»
протокол засідання кафедри
української мови та прикладної лінгвістики
№ 15 від «6» червня 2024 року
завідувач кафедри _____
к.філол.н., доц. **Сергій РІЗНИК**

АНОТАЦІЯ

Савенок М. В. Запозичення в художній прозі Тараса Прохаська: походження, структура, семантико-функційний потенціал.

Кваліфікаційна робота освітнього ступеня «бакалавр» освітньої програми «Українська мова і література та західноєвропейська мова», спеціальність – 035 «Філологія» 035.1 «Українська мова та література». Київ, 2024.

У бакалаврській роботі комплексно досліджено запозичені слова в художньому тексті Т. Прохаська. **Актуальність** роботи визначена тим, що в мовознавчому аспекті творчість письменника вивчено недостатньо. **Об'єктом** дослідження слугують запозиченні лексеми. **Предметом** вивчення є структура, значення, стилістична роль іншомовних слів, зафіксованих у збірці малої прози Т. Прохаська «Лексикон таємних знань». **Мета** роботи – з'ясувати походження, установити структурно-семантичні та функційно-стилістичні особливості запозичень.

Наукове дослідження складається з трьох розділів. У першому розділі увагу зосереджено на огляді основних видів запозичень, чинниках їхньої появи, класифікаційних особливостях та шляхах адаптації.

У другому розділі виокремлено основні найпродуктивніші групи лексики (мистецька, медична та біологічна, архітектурна, рослинна, філософська, географічна, фізична та хімічна). Для кожного блоку лексики встановлено мови походження, а саме: латинська, грецька та західноєвропейські мови. Запозичені лексеми невід'ємні для опису провідних тем, зокрема, екзотизми та варваризми є матеріалом для побудови протиставлень та маркерами культурних і соціальних особливостей: *Про нього довідалася мафія; Растаман вібрейшн*. Запозичені афікси та основи відіграють важливу роль у створенні okazionalnih сполук *сонце акварізумізує приміщення; Раста – колишній чемпіон Європи з рефреймінгу канабієнзі*.

У третьому розділі визначено, що функційно-стилістичні особливості запозиченої лексики полягають у формуванні настроєвості прози Т. Прохаська, зокрема, за допомогою використання ампліфікації: <...> *навзаєм викликають*

страхи, фобії, провокують нав'язливі ідеї, манії, фальшиві мотивації, невиправдані висновки; антонімії: Звуки потрібні ще й для того, щоб синхронізувати плин часу з перебігом візії тощо.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що запозичена лексика виконує важливі стилістичні функції, демонструє культурні явища, формує ритмічні текстові малюнки, відображає особистий досвід автора. Така лексика є продуктивним елементом художніх тропів та визначає жанрові й тематичні особливості творів Т. Прохаська.

Результати дослідження було апробовано на VIII всеукраїнських наукових читаннях, опубліковано в тезах доповіді.

Ключові слова: *запозичення, слова іншомовного походження, варваризм, екзотизм, ідіостиль, художній текст, Тарас Прохасько.*

ABSTRACT

Savenok M. Borrowings in the fiction of Taras Prokhasko: origin, structure, semantic and functional potential.

Qualification work for the Bachelor's Degree of the educational program «Ukrainian language and literature and Western European language», specialty – 035 «Philology» 035.01 «Ukrainian Language and Literature». Kyiv, 2024.

The bachelor thesis comprehensively investigates the borrowed words in the artistic text of T. Prokhasko. The **relevance** of the work is determined by the fact that the writer's work has not been sufficiently studied in the linguistic aspect. The **object** of research is borrowed lexemes. The **subject** of study is the structure, meaning, and stylistic role of foreign words stated in the collection of short prose by T. Prokhasko "Lexicon of secret knowledge". The **aim** of the thesis is to find out the origin, to establish the structural-semantic and functional-stylistic features of borrowings.

The study consists of 3 chapters. In the first chapter, the attention is focused on the overview of the main types of borrowing, factors of their appearance, classification features and ways of adaptation.

The second section highlights the main productive vocabulary groups (artistic, medical and biological, architectural, plant, philosophical, geographical, physical and chemical). For each block of vocabulary, the origin languages are established, namely: Latin, Greek and Western European languages. Borrowed lexemes are indispensable for describing the leading themes, in particular, exoticisms and barbarisms are material for building contrasts and markers of cultural and social features: *Про нього довідалася мафія* (*The mafia found out about him*); *Растаман вібрейшн* (*Rastaman vibration*). Borrowed affixes and bases play an important role in creating occasional compounds: <...> *сонце акварізує приміщення* (*the sun aquarizes the room*); *Раста – колишній чемпіон Європи з рефреймінгу канабієнзі* (*Rasta is a former European champion in cannabienza reframing*).

In the third chapter, it is determined that the functional and stylistic features of the borrowed vocabulary consist in the formation of a mood through the use of amplification: <...> *навзаєм викликають страхи, фобії, провокують нав'язливі ідеї, манії, фальшиві мотивації, невиправдані висновки* (*mutually cause fears, phobias, provoke obsessions, manias, false motivations, unjustified conclusions*); antonyms: *Звуки потрібні ще й для того, щоб синхронізувати плин часу з перебігом візії* (*Sounds are also needed in order to synchronize the flow of time with the course of vision*) etc.

The analysis of the actual material gives reasons for asserting that the borrowed vocabulary performs important stylistic functions, demonstrates cultural phenomena, forms rhythmic text patterns, and reflects the personal experience of the author. Such vocabulary is a productive element of artistic tropes and determines the genre and thematic features of T. Prokhasko's texts.

The results of the research were tested at the 8th All-Ukrainian scientific readings and published in the theses of the report.

Key words: borrowings, words of foreign origin, barbarism, exoticism, idiostyle, artistic text, Taras Prokhasko.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. АСПЕКТОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	11
1. 1. Екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники появи запозичень.....	11
1. 2. Критерії розрізнення запозиченої лексики.....	15
1. 3. Класифікаційні типи й способи перекладу запозичень	17
1. 4. Запозичена лексика як елемент культурно-історичної ретроспективи	24
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЯК ОРГАНІЧНОГО КОМПОНЕНТА НОВЕЛІСТИКИ ТАРАСА ПРОХАСЬКА.....	29
2. 1. Лексико-тематичні групи іншомовних слів.....	29
2. 2. Класифікація запозиченої лексики за генетичною належністю.....	31
2. 3. Художньо-виражальна роль тематично маркованих запозичень у прозі Тараса Прохаська.....	37
2. 4. Екзотизми та варваризми як показники соціально-політичних і культурно- історичних явищ.....	43
2. 5. Запозичені основи та афікси у структурі оказіональних лексем.....	46
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ ТАРАСА ПРОХАСЬКА.....	51
3. 1. Запозичені лексеми як стилетвірний компонент художнього тексту.....	51
3. 2. Чинники наукового вивчення лінгвостилістичних особливостей запозиченої лексики.....	54
3. 3. Інтерпретація семантико-стилістичної ролі лексичних запозичень у малій прозі Тараса Прохаська.....	55
3. 4. Іншомовна лексика як образно-виражальний засіб художнього мовлення Тараса Прохаська.....	64
Висновки до розділу 3.....	71
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	75
ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ.....	80

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ	82
ДОДАТОК Тлумачний словник запозиченої лексики.....	83

ВСТУП

Популярність іншомовних слів в українській мові набуває значних масштабів передусім завдяки новим суспільним тенденціям. Відомо, що на фоні активного розвитку міжкультурної комунікації, поширення іноземних медіа та впливу різних інтерференцій, запозичення стають продуктивним елементом сучасної української мови. Активний розвиток технологій та глобалізація сприяють адаптації запозиченої лексики в українській мові. Запозичення, переважно з англійської та інших західноєвропейських мов, поширені в інтернет-комунікаціях, бізнесі, культурному та літературному середовищі. Сучасні активні зміни в лексичному складі мови спричинені багатьма чинниками: політичними, соціальними, економічними, культурними, історичними змінами в суспільстві. Запозичена лексика як важливий складник української мови знаходить своє відображення також у художніх текстах, де виконує різноманітні функції та є показником авторської манери письма (індивідуального стилю автора).

Запозичені лексеми ґрунтовно досліджували такі вчені: Л. Архипенко, Б. Ажнюк, Т. Гуменюк, О. Гурко, І. Кочан, Н. Попова, О. Стишов, Н. Стратулат, С. Федорець та інші. Українські мовознавці зосереджені на вивченні різних характеристик іншомовних компонентів, зокрема на визначенні стилістичної ролі запозичень у творчості письменників (праці Г. Бачинської, Н. Бойко, Н. Гудими, О. Гурко, Л. Стівбур).

Актуальність дослідження. На сьогодні розглянуто ідіостилі багатьох письменників у контексті використання ними запозиченої лексики. Водночас творчість Т. Прохаська у мовознавчому аспекті потребує детальнішої уваги. Існує потреба у вивченні та аналізі функцій запозичених лексем в ідіостилі Т. Прохаська. Необхідно також з'ясувати частотність уживання запозичених лексем та визначити лексико-семантичні особливості запозичень як продуктивного елемента художньої прози.

Мета роботи – з’ясувати походження, структурно-семантичні характеристики, функційно-стилістичне навантаження запозичень у художній прозі Т. Прохаська.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв’язати такі **завдання**:

- 1) проаналізувати лінгвальні та екстралінгвальні чинники входження запозичених слів та їхньої адаптації у мові-реципієнті;
- 2) класифікувати запозичену лексику;
- 3) розглянути шляхи адаптації запозичень;
- 4) виконати порівняльний аналіз питомої та запозиченої лексики;
- 5) з’ясувати походження запозичених лексем;
- 6) розкрити структурно-семантичні та функційно-стилістичні особливості запозичень;
- 7) схарактеризувати роль запозиченої лексики у формуванні індивідуального стилю Т. Прохаська.

Об’єкт дослідження – запозичені лексеми як складник художнього тексту Т. Прохаська

Предмет дослідження – структурно-семантичні та функційно-стилістичні ознаки запозичених лексем, зафіксованих у новелах Т. Прохаська.

Джерельною базою наукової роботи послугувала збірка малої прози Т. Прохаська «Лексикон таємних знань» (далі в тексті роботи: ЛТЗ; Прохасько Т. Лексикон таємних знань. *Новели*. Львів : Кальварія, 2006. 192 с.).

Для тлумачення ілюстративного матеріалу було використано також лексикографічні праці: Етимологічний словник української мови: У 7-ти т. (1982–2012); Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел (2005); Сучасний словник іншомовних слів. 2-ге вид., доп. / О. П. Семотюк (2008); Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко (2001); Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука (1997).

Матеріалом дослідження є картотека, що нараховує приблизно 365 слововживань, серед яких слова іншомовного походження та okazіональні слова, компонентами яких є запозичені основи або афікси.

Методи дослідження. Для реалізації мети та розв'язання поставлених завдань використано такі методи: *описовий* із прийомами систематизування – для збирання й інтерпретації фактичного матеріалу; *зіставлення* – для аналізу, синтезу, узагальнення наукових теорій; *лінгвістичного спостереження*, *класифікаційний* – для групування досліджуваних одиниць за їхніми ознаками; *метод кількісних підрахунків* – для визначення кількісного розподілу лексем за групами, *словотвірного аналізу* – для аналізу формально-семантичної будови okazіоналізмів; застосовано методикку *семантико-стилістичного аналізу* – для з'ясування функційного навантаження, значеннєвої специфіки, стилістичної своєрідності запозичених лексем, закономірностей використання їх у художньому тексті.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній виконано структурно-семантичний та функційно-стилістичний аналіз запозичених лексем на матеріалі художнього доробку Т. Прохаська, що не був предметом мовознавчого опрацювання.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що запропоновані узагальнення поглиблюють теоретичні основи лінгвостилістики та лінгвістичного аналізу тексту. Висновки дослідження доповнюють інформацію щодо особливостей функціонування запозичень у художньому дискурсі.

Практичне значення. Фактичний матеріал роботи може бути використаний для написання розвідок з дослідження ідіостилю Т. Прохаська, а також під час розроблення методичних рекомендацій до навчальних курсів з лексикології та стилістики української мови, лінгвістичного аналізу тексту. Результати дослідження важливі для поглибленого вивчення ідіостилю Т. Прохаська в широкому мовознавчому та літературознавчому аспектах, зокрема, для порівняльного аналізу особливостей використання іншомовної лексики сучасними українськими письменниками.

Апробація. Положення й результати бакалаврської роботи опубліковано в тезах «Запозичені лексеми як стилетвірний компонент у новелі Т. Прохаська “Довкола озера”» за результатами наукової доповіді на VIII Всеукраїнських наукових читаннях за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» (Київ, 11–12 квітня 2024 року)¹.

Структура й обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, 3 розділів та 13 підрозділів, висновків, списку використаної літератури (50 позицій), списку електронних ресурсів (8 позицій), списку скорочень назв довідкових джерел (16 позицій), списку скорочень назв мов, тлумачного словника запозиченої лексики (122 одиниці). Повний обсяг роботи становить 92 сторінки, із них – 68 сторінок основного тексту.

¹ Савенок М. В., Костич Л. М. (наук. керівник) Запозичені лексеми як стилетвірний компонент у новелі Тараса Прохаська “Довкола озера”. *Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Тези VIII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених (Київ, 11–12 квітня 2024 року). К., 2024. С. 71-72.

РОЗДІЛ 1

АСПЕКТОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1. 1. Екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники появи запозичень

Мова постійно розвивається, вона динамічна, адже це її природа. При цьому у мови є тенденція до стабільності. Завдяки цій сталості мова зберігає певні культурно-історичні особливості народу, уявлення про світ та передає набуту інформацію наступним поколінням. Головним стимулом до розвитку мови є суперечність між сталим набором мовних засобів та постійним зростанням комунікативних та номінативних потреб суспільства.

Процеси, що впливають на появу запозичень, можуть бути дуже різними. Це політичні, соціальні, економічні зміни в суспільстві. З розвитком торгівлі, міжнародних зв'язків та політичних відносин інтерференція ще більше зростає.

Над причинами появи запозичень працювали Б. Ажнюк, Т. Гуменюк, О. Гурко, Д. Мазурик, І. Каминін, А. Коваль, Н. Клименко, О. Стишов, Н. Попова, І. Фаріон.

Динаміка мови викликана зовнішніми (соціальними) та внутрішніми (власне мовними) чинниками [Стратулат, с. 5]. До соціальних чинників належить комунікація. Розвиток науково-технічного прогресу, історичні зміни – усе це значно збагачує лексичну систему. До внутрішніх чинників можна віднести обмін світовим досвідом, міжмовну комунікацію. На появу запозичень також впливає культура, духовна та соціальна сфери.

Мова – це система, що має чітку структурну організацію (власну лексичну базу, системні зв'язки, особливості семантичних та стилістичних парадигм). Системність виявляється в різних елементах структури: багатозначних слів, антонімічних та синонімічних зв'язках, організації лексико-семантичних груп [Стратулат, с. 6].

Національний лексикон формується на двох основних чинниках: **екстралінгвальних** та **інтралінгвальних** (зовнішніх та внутрішніх). За своєю значущістю вони не є однаковими. Їхня сила залежить від періоду розвитку мови, коли одні чинники сповільнюються, а інші посилюються. Безперечно, мова залежить від територіальних особливостей, духовного та матеріального життя народу. Наприклад, у мові ескімосів існує більше десятка лексем на позначення різних типів снігу, а в бірманській мові бавовняний пух і сніг позначають одним словом [Загнітко, с. 52].

Екстралінгвальні чинники активізувалися в 90-ті роки. У цей період українська мова почала функціонувати як державна, відбулося її повноцінне представлення на політичній арені, коли задля рівноправного спілкування з іншими народами носіям мови довелося запозичити певну кількість лексики. Наступна демократизація суспільства сприяла активному поширенню різних медіа, разом із цим підвищився рівень використання сленгової лексики та індивідуально-авторських одиниць.

Мова змінюється не стільки завдяки зовнішнім чинникам, скільки завдяки внутрішньомовним потребам, тому що в системі мови діє один з основних законів: єдність і боротьба протилежностей [Стишов, с. 37]. За потрібних умов, під час рушійних змін, у періоди активних політично-соціальних перебудов відбуваються істотні зміни на словотвірному рівні мови.

Наприклад, у XVI–XVIII ст. відбувалися значні зміни у виробничій лексиці, що була пов'язана з розвитком продуктивних сил суспільства. Деякі слова з появою нових явищ набули додаткових значень. Лексема *челядь*, що первинно означала 'члени сім'ї', пізніше 'слуги' із XVI ст. фіксується зі значенням 'майстри нижчої кваліфікації, підмайстри'. А в умовах появи цехів та феодалізму це значення стає провідним. Так само розширюється семантика військових, побутових та суспільних термінів [Чепіга, с. 280–282].

Дослідники по-різному підходять до класифікації запозичень. Серед позамовних чинників О. Стишов розглядає соціально-історичні, географічні, демографічні, соціолінгвістичні, культурні та естетичні аспекти [Стишов, с. 38].

Окреме місце посідає демократизація суспільства – період розбудови незалежної України, та потреба у незалежних ЗМІ із розширенням політичних контактів. Ці зміни спричинили розширення функцій мови і проявилися найперше у розмовній лексиці. Послаблення цензури на всіх рівнях сприяло можливості відвертого спілкування на різних соціальних платформах. Дуже важливими є практичні потреби мовців. Дослідник М. Бреаль гадав, що зміни в мові пов'язані із практичним застосуванням. У мові завжди присутня «ідея доцільності та придатності» [Стишов, с. 39]. Наступний аспект – це потреба у самовираженні та моді. Це стосується насамперед молодого покоління, яке прагне бути на якомога сучаснішому рівні розвитку і використовує лексику для підкреслення соціального статусу та утвердження авторитетності. Останнє – прерогатива ЗМІ – бажання викласти думку за допомогою нових форм, експресії, влучності, сленговості. А нові лексеми є засобом впливу на читача, слухача, формують його психіку, світогляд та громадянську позицію.

До внутрішньомовних чинників О. Стишов відносить:

- 1) системну організацію, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів;
- 2) тенденцію до ускладнення, збагачення мовної структури;
- 3) прагнення до обмеження труднощів лінгвальної інформації;
- 4) тенденцію до інтеграції, яка виявляється водночас з тенденцією до диференціації мов;
- 5) принцип мовної економії енергії;
- 6) тенденцію до надання переваги більш експресивним мовним формам;
- 7) дію аналогії [Стишов, с. 41].

Л. Архипенко подала свою дуже детальну характеристику причин появи запозичень. Є багато чинників, що впливають на процес їхньої адаптації. Соціологічні дослідження доводять, що більший ефект мають чинники нелінгвістичного характеру. Їх можна розглядати у двох аспектах: синхронному та діахронному, і кожна епоха матиме свої причини [Архипенко, с. 55]. Дослідниця також виокремила екстралінгвальні та лінгвальні причини. Екстралінгвальні чинники мають доволі широкий спектр типів, зокрема:

- 1) економічні (зміна економіки України, зародження ринку та ринкових відносин, інтеграція у світову та банківську системи);
- 2) суспільно-політичні (переорієнтація з комуністичної на демократичну ідеологію, поява політичних партій та суспільних рухів);
- 3) культурні та культурно-побутові (розвиток літератури, живопису, музики тощо);
- 4) наукові (відкриття, конференції, семінари, обмін студентів та викладачів, виставки, поїздки);
- 5) соціально-психологічні (мода, престижність, бажання позбавитись разом зі старим устроєм і слів, що були притаманні тій епосі).

Останні часто призводять до засмічення мови та невиправданого використання запозичень [Архипенко, с. 56–59].

До лінгвальних причин Л. Архипенко віднесла:

відсутність лексеми для називання нового предмета, явища чи поняття (*тендер, маркетинг, Інтернет*);

необхідність розмежувати близькі за змістом, але все-таки різні поняття (*дилер-торговець*);

тенденція до заміни словосполучень і описових зворотів однослівними найменуваннями (*ремікс* – новий варіант, переробка нової пісні) тощо [Архипенко, с. 59–61].

Варто зазначити, що цих пунктів у класифікації значно більше.

З 80–90 років ХХ ст. українська мова почала прагнути дистанціюватися від радянських пережитків: учені вивчали словники до 1920 року, повертали питому лексику. Стали частіше використовувати слова *крамниця* замість *магазин*, *люстерко* замість *дзеркало*. Останнім часом українська мова запозичує слова з мови-донора, тоді як в радянську добу відбувалося засвоєння через російську мову [Стишов, с. 49].

Запозичення приходять у мову як один зі шляхів розширення синонімії. Не завжди лексичне запозичення пов'язане із засвоєнням нового поняття. Інколи це просто ще одна лексема на позначення уже відомого явища. Мовці прагнуть

розширити коло лексем для чіткішого вираження думки. Деякі російські, німецькі та англійські запозичення потрапляють в мову без перекладу, в українському графічному оформленні і вносять переважно негативно-оцінну маркованість, іронію, сарказм, осуд, зневагу тощо [Стишов, с. 33]. Основне призначення таких лексем – забезпечити стильову диференціацію, підкреслити ситуацію спілкування (пор: *хлопець* – *бойфренд*, *вечірка* – *пати*, *дивний*, *чудернацький* – *крейзі*, *спортивна машина* – *спорткар*). Часто запозичення-синоніми увиразнюють наше мовлення. Наприклад, *духи* – питоме слово і *парфуми* з фр. *parfum* посідають чільне місце в суспільній лексиці. Інколи запозичення несе в собі додаткову семантику: *кілер* – з англ. *killer* (вбивця) – не просто найманець, а професіонал своєї справи, висококваліфікований убивця.

Найкраще динаміку розвитку лексики фіксують словники. Проте момент появи лексеми часто не збігається з її функціонуванням, адже лексикографам потрібен час, щоб зафіксувати та оформити нову лексичну одиницю.

1. 2. Критерії розрізнення запозиченої лексики

Щодо класифікації запозичень існує багато теорій. Визначним фактором є набір критеріїв, які зумовлюють подальший розподіл. Над цим питанням працювали такі вітчизняні та іноземні дослідники, як Л. Архипенко, С. Федорець, О. Стишов, І. Огієнко, І. Кочан, Е. Хауген, Е. Ріхтер та інші.

І. Огієнко поділяв запозичену лексику на 3 групи:

1) слова, що були запозичені давно та стали загальноживаними настільки, що їхнє іншомовне походження носії мови вже не відчують;

2) слова «чисто іншомовні», але часто вживані в українській мові; вони набули значного поширення в літературному вжитку та поступово проникли у народну мову;

3) слова «чисто іноземні», які не часто вживають в українській мові; сюди належать варваризми, які легко можна замінити відповідниками з мови, що запозичує; народній мові вони не відомі [Гудима, с. 148].

А. Бурячок пропонує розподілити запозичення на:

1) ті, що з'явилися внаслідок прямого запозичення; такими є слова і вирази;
2) ті, що ввійшли за посередництвом слів (так засвоюються іншомовні морфеми);

3) ті, що потрапили в мову внаслідок калькування, причому розрізняють кальки структурні та семантичні [Бурячок, с. 121].

А. Бурячок подає також поділ запозиченої лексики за мовами, із яких вона увійшла до складу української: 1) старослов'янські; 2) слова старогрецького походження; 3) слова латинського походження; 4) тюркізми; 5) слова давньогерманського походження; 6) запозичення з іранської та арабської групи мов; 7) запозичення з російської мови; 8) запозичення з польської; 9) запозичення із західноєвропейських мов: німецької, французької, англійської, голландської, італійської, іспанської та інших [Бурячок, с. 122–148]. Дослідник також виокремлює інтернаціоналізми, екзотизми та варваризми [Бурячок, с. 142–148].

У підручнику за ред. А. Грищенка запропоновано дещо іншу класифікацію. Усю запозичену лексику поділено на дві великі групи: запозичення зі слов'янських мов; запозичення з неслов'янських мов. У кожній із цих груп подано кілька прикладів лексики та її особливостей [Грищенко, с. 176–183].

Л. Архипенко, досліджуючи лексичні запозичення в українській мові, пропонує розділити англізми на дві великі групи.

1. Загальноживана лексика, що охоплює 4 основні категорії слів: 1) давні англізми (асимільовані); 2) колишні екзотизми, які раніше використовували з іронією; 3) слова, у яких на українському ґрунті з'явилися нові значення; 4) новітні англізми, що швидко засвоїлися і мають досить часте вживання.

2. Англізми з обмеженою сферою вживання: 1) спеціальні англізми; 2) сленгізми і жаргонізми [Архипенко, с. 45–48].

І. Кочан розділяє запозичення на 2 групи:

1) ті, що увійшли в нашу мову без суттєвих змін;

2) ті, що пристосувалися до нашої мови, отримали національну афіксацію або приєдналися до українських слів; мовці не сприймають їх як запозичені [Кочан, с. 15; цит. за: Гудима, с. 148].

Дуже детальну класифікацію за різними критеріями пропонує Е. Ріхтер. За формою і значенням він виокремлює три типи лексем:

- 1) запозичення чужої форми і чужого значення;
- 2) запозичення чужої форми для вираження свого значення;
- 3) запозичення чужого значення в різній формі [Richter, p. 53; цит. за:

Гудима, с. 149–150].

За характером освоєння іншомовних слів Н. Гудима виокремлює:

- 1) засвоєння чужих слів без змін (крім закінчень, відповідно до правил мови);
- 2) перетворення слова по-своєму;
- 3) переклад слова, зроблений за чужим зразком.

Кількість критеріїв вказує на велику варіативність підходів до класифікації запозичень [Гудима, с. 149–150].

Е. Хауген, відповідно до своєї ідеї про структурну диференціацію, слів пропонує такий поділ іншомовних слів:

- 1) слова без морфологічної заміни, що зберегли в мові, яка їх запозичила, свій морфологічний склад (тобто запозичені слова);
- 2) слова з частковою морфологічною субституцією (запозичені морфеми);
- 3) слова з повною морфологічною субституцією, що зберігають лише значення прототипу, кальки [Haugen, p. 57; цит. за: Гудима, с. 149].

На сьогодні найбільш популярним є поділ запозиченої лексики на такі типи: запозичення, слова іншомовного походження, інтернаціоналізми, екзотизми, варваризми [Гудима; Архипенко; Бурячок; Пономарів].

1. 3. Класифікаційні типи й способи перекладу запозичень

Дослідники по-різному визначають саме поняття «запозичення». О. Ткаченко пропонує таке пояснення: «Запозичення – звук, морфема, слово або

його окреме значення, фразеологізм або синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес перенесення» [Нестеренко, с. 169].

Запозичення (іншомовні слова) – слова, засвоєні українською мовою з інших мов [КТСЛТ, с. 63]. Їх часто подають у словниках разом із загальною лексикою, і пересічному мовцеві важко одразу відрізнити запозичення від питомого слова. Точний аналіз можна подати лише після детального ознайомлення з етимологічним словником.

Найдавнішими є запозичення праслов'янського періоду. Вони походять з готських та прагерманських діалектів: *хліб, котел, князь, осел*, або грецької мови: *церква* [УМ: енциклопедія, с. 194].

Л. Булаховський вважає за потребу відмежовувати запозичені слова від запозичень. «Серед запозичень, залежно від їхнього характеру, розрізняють варваризм, вкраплення, екзотизм, запозичені слова, інтернаціоналізм, іншомовні слова, кальку» [УМ: енциклопедія, с. 195]. Запозиченими можуть бути звуки, морфеми, фразеологізми, синтаксичні конструкції тощо. Деякі одиниці мови запозичуються у мову прямо, деякі – через посередництво. Наприклад, для суфікса **-унок** першоджерелом є нім. суфікс **-ung** [УМ: енциклопедія, с. 194–195]. Запозичення також поділяють на безпосередні та опосередковані, коли наявна мова-посередник [Мосенкіс, с. 86].

Слова іншомовного походження – це лексеми, запозичені з інших мов, задля збагачення словникового складу мови. Вони підпорядковуються законам фонетики, граматики та словотворення тієї мови, яка їх запозичила [КТСЛТ, с. 71]. Фундаментальною їхньою відмінністю від запозичень є усвідомлення мовцями непитомості слів іншомовного походження [Біленька, с. 33–34]. Лексеми *кенгуру, вуаль, караван, шасі, бумеранг* не є характерними для української мови. Часто ці слова семантично незрозумілі, що викликає потребу у створення словників іншомовних слів. Але з часом вони перетворюються на запозичення, оскільки їх «чужоземність» стирається. Саме тому зараз важко провести чітку межу між словами іншомовного

походження та запозиченнями. Деякі іншомовні слова мають визначні риси, що дозволяють розділити їх в окремі групи: екзотизми та варваризми.

Екзотизми (*exōtikos* у грецькій мові означає ‘чужий’, ‘іноземний’) – слова, запозичені українською мовою з інших мов на позначення реалій життя чужого народу чи країни. Це можуть бути назви установ (*бундестаг*), посад, професій (*гейша*), житла, поселень (*вігвам*), предметів одягу (*паранджа, кімоно*), страв, напоїв (*хачапурі, чебурек*), явищ культури (*ханука, Геловін*) та ін. [КТСЛТ, с. 56]. Зазвичай їх передають транслітерацією, тобто графікою рідної мови (англ. *hot dog* – укр. *хот-дог*, англ. *Crocs* – укр. *крокси*, тур. *jurt* – укр. *юрта*, япон. *samurai* – укр. *самурай*).

У цих словах зафіксовано культуру та ментальність народу. Українська мова не має їм відповідників, а якщо має, то це не підкреслює культурної особливості носіїв цих слів. Наприклад, можна дібрати синоніми до слів *самурай* – воїн, охоронець та *ніндзя* – шпигун, найманець, але вони не дають повного уявлення про предмет, костюм чи зброю, що притаманні цим особам, їхній соціальний та культурний статус.

Екзотизми є пасивною лексикою і найчастіше трапляються в художній літературі або наукових працях, присвячених дослідженню вузької теми. У живому мовленні вони створюють особливий колорит та специфічне тло.

Мовознавиця Т. Космеда зауважує, що екзотизми належать до безеквівалентної лексики, яка запозичена іншою мовою. Вона також зазначає критерії, за якими безеквівалентна лексика набуває статусу екзотичної. Серед них важливе місце посідає частота вживання лексеми та її функціонування в активному чи пасивному складі мови [Космеда, с. 174, цит. за: Кравчук, с. 12].

Варваризми (грец. *barbarismos* ‘властивий іноземцеві’) – іншомовні слова та звороти, що не стали загальноживаними, повністю не засвоїлися в мові: *леді, авеню, хені-енд, тет-а-тет* [КТСЛТ, с. 26].

В основному такі лексеми використовують у фаховій мові або під час характеристики особливостей життя чи звичаїв різних народів. Інколи вони зберігають свою графічну форму у відомих латинських сентенціях: *alma-mater*,

nota bene, citius, altius, fortius, ad hoc тощо. Набагато частіше вони функціонують в адаптованому вигляді, пор: *локдаун, олрайт, леді, мадмуазель, пліз*. Цей вид запозичень допомагає створювати різні стилістичні ефекти: комічну ситуацію, підкреслює мову героя, його етнічну належність.

Т. Космеда вважає, що в сучасній пресі помітна значна кількість уживання варваризмів, запозичених із російської мови. Вона зауважує, що ці лексеми функціонують із негативним ідеологічно-оцінним значенням: *большевік, совєти, Советський Союз* [Космеда, с. 46–47. цит. за: Кравчук, с. 11].

Інтернаціоналізми (від лат. *inter* – між і *natio* – народ) – слова з тим самим значенням, запозичені з одного джерела в кілька мов [КТСЛТ, с. 70]. Зазвичай це слова давньогрецького чи латинського походження. Трапляються приклади з європейських мов (пор. англ. *sport* – спорт, *taxi* – таксі, *football* – футбол, фр. *parfum* – парфум, нім. *Großmeister* – гросмейстер). Такі слова, на думку Н. Гудими, однакові мінімум у трьох мовах, пор.: укр. *бактерія, критерій, сесія, біологія, атом, теорія, трамвай, клас, піонер, композиція*; п. *bakteria, kryterium, sesja, biologia, atom, teoria, tramwajowy, klasa, pionier, kompozycja*; англ. *bacterium, criterion, session, biology, atom, theory, tram, class, pioneer, composition*; італ. *batterio, criterio, sessione, biologia, atomo, teoria, tram, classe, pioniere, composizione*. Цікавою в цьому ряді видається семантика лексеми *піонер*, яку більшість сприймають у значенні ‘першопроходець’. Насправді це запозичення мало дещо іншу семантику: з фр. мови *pionnier* (ст. *paonnier*) ‘піхотинець; армія працівників’; з XIX ст. ‘піонер, дослідник; ‘сапер’ походить від іменника *pion* ‘піхотинець’; ‘пішак’ (у шахах); ‘шашка’, ст. *peon* ‘піхотинець’, що виводиться з нар.-лат. *pedōnet*, від лат. *pedō* ‘піхотинець’, *pedes* ‘тс.’, ‘пішохід’ [ЕСУМ т. 4, с. 410].

Важливо зауважити, що проникати в мову можуть не тільки цілі слова, а й окремі морфеми: твірні основи, афікси.

Наприклад, латинський префікс **ультра-** зі значенням ‘понад, над’ поєднується із питомими та запозиченими основами: *ультразвук, ультрамодний, ультрафіолет*. Грецький суфікс **-метр** також часто трапляється у словах:

сантиметр, кілометр, барометр. Суфікс **-логія** наявний у словах, що позначають науки: *геологія, астрологія, біологія, філологія* [Клименко, с. 39].

Є афікси, чиє походження потребує звернення до спеціальних словників. Наприклад, суфікс **-іт** оформлює слово *граніт*, утворене від запозиченої основи лат. *granit* ‘зерно’. Цей же суфікс утворює лексеми *хромінт* (від *хрому*), *ураніт* (від *урану*) тощо [Клименко 1991, с. 40]. Суфікс **-ит (-іт)** доволі часто є в назвах хвороб: *гастрит, панкреатит, отит, гайморит* [Клименко, с. 40].

До складних афіксів, що потребують словникового тлумачення належить інтернаціональний суфікс **-ізм**, який оформлює слова на позначення наукових течій та вчень: *гуманізм, плюралізм, фрейдизм* [Клименко, с. 39].

Деякі запозичені суфікси мають свої відповідники в українській мові. Наприклад, грец. основа **гідро-**, лат. **аква-** та укр. **водо-**. Згодом сюди було додано англійський варіант – **ватер-**. **Аква-** та **ватер-** використовують рідше: *акваланг, акварель, аквамарин*. Основа **ватер-** є складником повністю запозичених слів: *ватерпруф* (водонепроникний), *ватерполо* (спортивна гра на воді).

Н. Клименко вважає, що **аква-** трапляється у словах, що називають предмети, пов’язані з водою, так звані «морські дива»: *акваланг, аквамобіль, акваплан, ватер-*, указує на запозичення з англійської мови: *ватерпруф, ватерполо*, а **гідро-** позначає терміни: *гідроелектростанція, гідрологія*. Основа **водо-** має ширший спектр, може називати прилади (*водовимірювач, водопровід*), властивості (*водозабезпеченість*), осіб (*водолаз, водолюб*) тощо. Проте із запозиченими елементами сполучається рідко [Клименко, с. 50–53].

Є кілька способів адаптувати нове слово відповідно до вимог мови, до якої воно переходить. Основними є: транскрипція (запозичення звукової форми); транслітерація (запозичення графічної форми за допомогою алфавіту мови-донора); калькування (заміна цілого або частин слова відповідниками); трансформація (описовий переклад – лексична одиниця замінюється словами чи словосполученнями, що пояснює її значення мовою перекладу: *лайфхак* – ‘корисна порада’) [Костенко, с. 99–100].

Транскрипцію ще називають фонетичним запозиченням. Лексему сприймають на слух і калька переходить у мову. Німецьке слово *Kartoffel* ('картопля') перейшло до української мови з тією фонетикою, що й в оригіналі, окрім звуку [ф], який українська мова замінила на [п]. Так само англійська мова запозичила лексему *boomerang* від австрал. *wo-mur-rang* (букв. 'вернись назад') [ЕСУМ т. 1, с. 295].

Багато слів мають одне джерело – праіндоєвропейську мову. Під час історичного розвитку початково однакові лексеми починають зазнавати певних змін. Однією з причин цього явища є відмінність у фонетичній системі: наявність чи відсутність певних звуків. Наприклад у німецькій мові немає питомих слів зі звуком [ж], в англійській – зі звуком [ц], у французькій – зі звуками [ц] або [ч], і в жодній з вищезазначених мов немає звуку [и] [Коваль 1986, с. 56]. Німецьке запозичення *канцлер* (нім. *kanzler*) адаптувалося до фонетичних систем кожної мови: англ. *chancellor* /'tʃɑ:n.səl.ər/, де [к] став [ч], а [z] (що читається як [ц]) – [с]; фр. *chancelière* /ʃɑ̃səljɛ, jɛʁ/ (жін. р) та *chancelier* (чол. рід), де [к] став [ш], а [z] став [с]. Українська, російська та італійська мови відтворюють повне фонетичне звучання німецької лексеми. Схожа заміна відбувається і в словах *цирк*, *цикуль*, *цитата*, *концерт*, *плацента*. Подібна «нестача» певних звуків є і в слов'янських мовах: відсутні відповідники до англійських дифтонгів [th], [æ] чи польських носових [ą], [ę]. Для їхньої адаптації використовується звуковий спектр, характерний для української мови. Різні діалекти англійської можуть по-різному передавати ті самі звуки, пор.: *Manchester*, UK /'mæn.tʃes.tər/ US /'mæn.tʃes.tə/, де британці читатимуть перший дифтонг ближче до українського звуку [а], американці – до [е]. Українська мова не знала такого звуку, як [ф], тому використовувала інші звуки та звукосполюки – [п], [хв], [т], пор.: *ортодокс* (гр. *ὀρθόδοξος*), *ортодонт* (д.-грец. *ὀρθός*), *Пилип* (гр. *Φίλιππος*), *Хвилिमон* (гр. *Φιλήμων*). Англійські слова теж проходять фонетичну адаптацію: *гелікоптер*, англ. *helicopter*, *Геловін*, англ. *Halloween*.

Калькування – творення нових слів і виразів шляхом копіювання лексико-семантичних та синтаксичних моделей іншої мови. Напр.: *міжнародний* –

international (від лат. *inter* – між і *natio* – народ) [КТСЛТ, с. 74]. Кальки – це вирази та слова, що створені за зразком лексем іноземної мови, але за допомогою засобів власної мови. Українське слово *півострів* утворено з німецького *Halbinsel*, де *halb* ‘пів’, а *Insel* ‘острів’. Так само запозичене слово *літописець* з грецького *chorográphos*, означає ‘час, літа’, а *chrónos*, *gráphos*, вказує на того, хто описує (γράφω – писати) [Клименко, с. 31].

За принципом калькування утворені слова *Halbakt* ‘напівоголена’, *halbsüß* ‘напівсолодкий’, *Halbtag* ‘півдня’ (половина дня).

Метод калькування доволі поширений, пор: *бритоголовий* (з англ. *skin-head* – шкіра голова), *жовта преса* (англ. *yellow press*). Він може бути актуальним одразу для кількох мов, пор.: укр. *хмарочос*, англ. *sky-scraper* (від *sky* ‘небо’ та *scrape* ‘зішкріб, подряпина’), нім. *Wolkenkratzer* (від *Wolken* ‘хмари’ та *kratzen* ‘дерти’, ‘дряпати’), рос. *небоскрёб* (від ‘небо’ та ‘скрести’).

Деякі кальки утворені шляхом буквального перекладу частин іноземних слів. Наприклад, українське слово *неймовірний* розкладається на морфеми не/йм/о/вір/н/ий [Полюга, с. 188]. Англійський варіант *unbelievable* (поход. із середньоанглійської) має префікс **un-** зі значенням ‘не’, корінь **-believ-** зі значенням ‘віра’ та суфікс **-able** ‘здатний, спроможний’, тобто ‘не здатний віри’.

Т. Гуменюк зазначає, що калькування широко представлене в «українській телевізійній фаховій мові: *аудіомікшер, ведучий, відеомонітор*» тощо. Дослідниця слушно зауважує, що цей метод належить до маловивчених аспектів лінгвістики, оскільки немає єдиного погляду на природу його походження, а також не визначено місце кальки в лексичній системі мови. Окремої уваги потребують кальки, які були витворені під впливом російської мови та вважаються ненормативними [Гуменюк, с. 57–58].

Існують повні та часткові кальки. Інколи копіюється лише одна частина слова, тоді як друга мотивована іншою семантикою. Напр., укр. *дельтаплан* – перша частина названа за зовнішньою подібністю предмета до грецької літери дельта Δ, а друга скопійована з англ. *glider* ‘планер’; перша частина англійського варіанта *hang glider* має іншу мотивацію: від *hang* ‘повісити’.

Лексема *водонепроникний* є повною калькою з англ. *waterproof*, де *water* – ‘вода’, а *proof* – ‘непробивний’.

Є слова, що пройшли шлях подвійного калькування. Наприклад, прикметники «*вірогідний*» і «*віроломний*». Перший є прикладом такого калькування. Українська мова запозичила його з польського *wiarygodny*, а сама польська – з латинського *fidē dignus* ‘віри гідний, достойний’. Походження лексеми *віроломний* точно не відоме. Н. Клименко вважає, що вона походить з нім. *Treubruch* ‘віроломство’, де *Threue* – ‘вірність’, а *Bruch* – ‘злам’ [Клименко, с. 35].

Транслітерація – наступний спосіб адаптації запозичень. Такий вид перекладу є фактично запозиченням графічної форми слова зі збереженням значення слова з мови оригіналу в мову перекладу [Костенко, с. 3]. Так запозичились філософські та політичні терміни: пор. *імператор* (від лат. *imperator* – ‘володар’) – титул глави держави в деяких монархічних країнах; *катарсис* (грец. *κάθαρσις*, букв. – ‘очищення’) – у давньогрецькій філософії стан естетичного переживання [СІС, с. 276, с. 319].

У деяких випадках запозичену лексему передають латинською графікою. Найчастіше це трапляється у назвах закладів та масмедіа. С. Чемеркін зазначає, що вкраплення латинської графіки в українські тексти аргументовано передусім екстралінгвальними чинниками, а саме маркетинговою політикою бізнесу (напр., *Coca-Cola*, *Pepsi*, *Toyota*) [Чемеркін, с. 123]. Мовознавець вважає, що «запозичене слово, узвичаєне в мовній практиці, на письмі повинно відтворюватися українськими літерами, що природно для мови і свідчить про позитивну динаміку розвитку мовної системи» [Чемеркін, с. 124].

1. 4. Запозичена лексика як елемент культурно-історичної ретроспективи

В українській мові доволі багато старослов’янської. Із запровадженням християнства виникла потреба перекладати Біблію з грецької мови. Унаслідок цього в українській мові з’явилося багато старослов’янізмів. Це, зокрема, такі

слова, як *корабель, парус, палата* [Коваль, с. 52–56]. Найчастіше запозичення фіксували літописці. Слова на кшталт *предтеча, отче, гордия* надавали тексту більшої урочистості та пафосу. Рукописні пам'ятки дають змогу встановити якщо не точний, то хоча б приблизний час появи нової лексеми. Також для середньовіччя було характерним використання багатьох латинських слів, оскільки класична латина була мовою церкви, науки та політики. Нею писали державні документи та художні твори, виголошували промови. Саме це і є причиною великої кількості інтернаціоналізмів, що побутують в одній або дуже схожих формах у різних мовах.

Деякі звичні слова при глибокому етимологічному аналізі виявляються запозиченими. Наприклад, слово *товар* було засвідчено ще в 1129 році у значенні *рогата худоба*. А джерело його походження – уйгурська мова, яка належить до тюркських. У ній слово *товар* означало *майно, худоба* [Клименко, с. 15]. Так само з тюркської мови запозичене слово *козак (kazak)* ‘вільна або авантюрна людина’. Лексема існує в казахській, татарській, киргизській, башкирській мовах; як і слово *люлька (lülä), тютюн (tutun)* [Клименко, с. 19–20].

На кількість запозичень значно впливає політика її носіїв. Є такі мови, як персидська, де багато запозичень з арабської. У німецькій та французькій їх менше. Є мови, кодифікатори яких всіляко намагаються зупинити проникнення іншомовних слів та прагнуть замінити їх власними відповідниками. Це китайська, чеська, угорська мови тощо.

В основному запозичення приходять в мову разом з поняттям, яке називають. Такі слова, як *кава, шоколад, какао, чай, куркума* (запозичення з новолатинської мови; нлат. *circuma* походить від араб. *qúrquim* ‘шафран’, ‘куркума’) та інші назви страв та напоїв східних країн запозичились з різних мов Азії та Африки. Наприклад, *помаранч* – лексема з італійської. Процес запозичення відбувався через польське і, частково, німецьке посередництво (італ. *romarancia* утворено основокладанням слів *romo* ‘яблуко’ і *arancia* ‘апельсин’). Більш відомий нам синонім *апельсин* теж не є питомим українським словом. Воно запозичилось через російське посередництво з голландської мови,

де *apfelsien* буквально означав ‘китайське яблуко’, а утворено його під впливом французького *potte de Chine* (апельсин завезли в Європу португальці в XVI ст. з південного Китаю та Індокитаю). *Ананас* теж походить із якоїсь західноєвропейської мови, найімовірніше з португальської (порт. *anãnas*, нім. *Ananas*, фр. *ananas*) [ЕСУМ т. 1, с. 70]. Іноді встановити точне походження слова неможливо, особливо, коли його використовують багато мов, тому важко знайти першу, що взяла собі цю лексему. Деякі слова пройшли дуже довгий шлях, перебираючись з одної мови в іншу. Наприклад, слово *банан* походить з французького *banane*, яке бере коріння від португальського *banana*, що було запозичене з африканської мови баконго. Деякі дослідники вважають, що воно пов’язане з арабським *banān* – ‘палець’ (назва дана за зовнішньою подібністю плоду) [ЕСУМ т. 1, с. 132].

Відомо, що найбільше запозичень переходить з грецької та латинської мов. Але є ще одна давня і обмежена у використанні на сьогодні мова – санскрит, що збагатила лексичну систему української мови, наприклад, такими словами: *гуру*, *йога*, *рупія*, *свастика* [Булаховський, с. 117]. Українська мова зазнавала значного впливу санскриту. Найбільше це виявляється в топонімії, гідронімії та антропонімії. Наприклад, в Україні дуже популярне прізвище *Гупал* та його варіації: *Гупалов*, *Гупаленко*. Є село *Гупали* на Волині тощо. У санскриті *gorala* (хінді – *goral*) означає ‘пастух, правитель, цар’. *Гопала* – одне з найуживаніших імен Крішни, а також популярне чоловіче ім'я в Індії [Наливайко, с. 205].

Зазвичай запозичення мають затемнену внутрішню форму. Ми не розуміємо значення слів *алмаз*, *алое*, *цитрус*, *тютюн* тощо. Але відповіді дають мови-донори. Наприклад, *алмаз* – з давньогрецької, означає ‘незламний, непохитний’. Це підтверджує характеристику предмета: алмаз – найтвердіше тіло в природі. *Кизил* – тюркське слово, має значення ‘червоний’. Це відповідає кольорові ягоди. Отже, зовнішня форма слова підкреслює внутрішню [Булаховський, с. 126].

Широковідома лексема *свастика* мала позитивну семантику. Запозичення з давньоіндійської мови *svastika* пов’язане із *svasti* ‘успіх’, утвореним з основи **su-**

‘добрий’. Цей дуже давній знак, що мав сакральне значення для багатьох народів та релігій і мав лише позитивний вплив [ЕСУМ т. 5, с. 187].

Слово *алоє* запозичено з грецької мови через посередництво польської (старі форми), пізніше – німецької (нім. *Áloe*) і латинської (лат. *aloē*), хоча загальноприйнятої теорії щодо етимології цієї лексеми немає [ЕСУМ т. 1, с. 62]. Існує версія, що воно прийшло з арабської мови, де означає ‘гіркий’.

Важливо при запозиченні слова правильно встановити його значення. Для цього треба звертатись до словників (етимологічних, тлумачних, словників іншомовних слів).

Висновки до розділу 1

Запозичення – невід’ємний елемент будь-якої мови. Іншомовні лексеми проникають у мову завдяки екстралінгвальним чинникам, серед яких культурні, соціально-політичні, економічні зміни в суспільстві. Важливу роль відіграють лінгвальні чинники, зокрема, тенденція до ускладнення структури мови, принцип мовної економії енергії, дія аналогії, а також відсутність у мові лексем на позначення нових явищ.

Класифікація запозичень відбувається багатьма способами і залежить від підходу, обраного дослідником. Запозичення поділяють за ступенем засвоєння, мовами походження, сферою вживання, рівнем пристосування до правил української мови, а також за формою та значенням. Найпоширенішим є поділ іншомовних слів на запозичення, слова іншомовного походження, інтернаціоналізми, екзотизми та варваризми.

Запозичуватись можуть не лише окремі слова, а й морфемі: твірні основи та афікси. В українській мові багато давньогрецьких та латинських афіксів. Із поглибленням міжкультурних зав’язків у мову проникають англійські афікси, зокрема, префікси. Існує декілька способів адаптації запозичень: транскрипція, транслітерація, калькування (повне або часткове), трансформація.

Запозичення притаманні лексичній системі будь-якої мови в усі періоди її розвитку. На кількість іншомовних слів суттєво впливає політика носіїв окремої

мови. Зокрема є мови, які намагаються замінювати чужомовні слова питомими відповідниками.

Запозичення часто проникають у мову разом із новим поняттям. В українській мові є багато лексем, запозичених зі старослов'янської та санскриту, буквальний переклад яких пояснює їхню семантику. Під час уживання таких слів важливо користуватися тлумачними словниками.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЯК ОРГАНІЧНОГО КОМПОНЕНТА НОВЕЛІСТИКИ ТАРАСА ПРОХАСЬКА

2. 1. Лексико-тематичні групи іншомовних слів

У мовознавстві для опису значеннєвої структури запозичених лексем використовують термін *лексико-тематична група*. Цим терміном позначають сукупність слів однієї теми, що об'єднані за логіко-поняттєвим принципом.

У збірці «Лексикон таємних знань» присутня запозичена лексика з різних сфер. Т. Прохасько використовує її для називання реалій та створення авторських художніх прийомів: метафор, порівнянь тощо. Уважне прочитання та підрахунок дозволяють говорити про 201 зафіксовану одиницю, що за функційною активністю належать до різних тематичних груп: рослинна лексика, географічна лексика, архітектурні та пов'язані поняття, медична й біологічна лексика, філософські терміни, фізична та хімічна лексика, мистецькі поняття (Діаграма 1).

Розглянемо детально кожен блок лексики.

Компонентами лексико-семантичної групи **«рослинна лексика»** є 35 номінацій (17,4%). Серед них:

а) назви рослин: *ало́е, анемо́ни, араука́рія, а́рніка монта́на, гепа́тики, гіаци́нти, грейпфру́т, еквізе́тум, елеутероко́к, ефеме́ри, ірі́с, ка́льти, кашта́н, кро́кус, ліа́на, марихуа́на, муска́рі, пульсати́лі, скорзоне́ля, сці́ля, фіа́лка, фрітіля́рія, хризанте́ми, цикламе́н, ціпріпе́діум, юніпе́рус;*

б) поняття, пов'язані зі сферою ботаніки: *бота́нік, вакуо́лі, герба́рій, епіте́лій, ризо́їди, тропі́зм, феноло́гія, флора́.*

Значно меншою є група **географічної лексики**. Вона містить 13 номінацій (6.5%): *авені́да, але́я, дю́на, екзота́рій, каньо́йн, ландша́фт, парк, сквер, терито́рія, топогра́фія, орієнти́р, рельє́ф, фйо́рд.*

Група **«архітектурні та пов'язані поняття»** налічує 35 лексем (17,4%):

а) назви архітектурних споруд: *альпіна́рій, альта́нка, балко́н, бар, бастіо́ни, берна́рдїни, вера́нда, ві́лла, готе́ль, галере́я, гара́ж, домініка́ни, каплі́ця, лазаріа́нни, манса́рда, музе́й, обсерва́торія, о́пера, пансіо́нат, пі́рс, ра́туша, редемпторі́сти, сана́торій, та́мбур, теа́тр, тера́са, туне́ль, фаса́д, фойе́, фо́рт, цитаде́ль, шпиль, юрі́;*

б) поняття, пов'язані зі сферою архітектури: *реконстру́кція, сеце́сія.*

Значно більшою є група на позначення **медичної та біологічної лексики**, яка охоплює 47 лексем (23,4%): *адреналі́н, алергі́я, алхі́мія, а́мпула, анальге́тики, анестезі́я, антибіо́тики, аскорбі́нова, аспі́рін, валеріа́на, ві́рус, галюциноге́н, гене́за, гене́тика, гено́м, гінеко́лог, глюко́за, гомеопаті́чний, дактилоскопі́я, депресі́я, дифу́зія, діафра́гма, еро́зія, інгаля́ція, ін'є́кція, каліпсо́л, капіля́ри, кардіологі́чний, лабора́торія, мікроско́п, мута́ція, нерв, нітрогліце́рін, новокаї́н, окульомото́рний, плéвра, популя́ція, реаніма́ція, сомнамбулі́зм, тахікарді́я, томогра́ма, тотипоте́нтність, ультраструкту́ри, фармаце́вт, фізіоло́гія, цитологі́чний, шприц.*

Групу «**філософська лексика**» складають терміни на позначення різних філософських течій та процесів. Вона налічує 15 лексем (7,5%): *герменев́тика, деструќція, детерміні́зм, екзисте́нція, еклекти́чно, категорі́я, метафізі́чний, онтоло́гія, раціо́налізм, релятиві́зм, рефле́ксія, рефре́ймінг, фено́мен, феноменоло́гія, цивіліза́ція.*

Найменшою є група **фізичної та хімічної лексики**, що налічує 8 лексем (4,0%): *адсорба́ція, атмосфе́ра, дистильова́ний, дифу́зний, ентропі́йний, конденса́т, рафіна́ція, рекомбіна́ція.*

Найпродуктивнішою зафіксованою є група **лексики на позначення мистецьких понять**. Вона містить 48 лексем (23,9%):

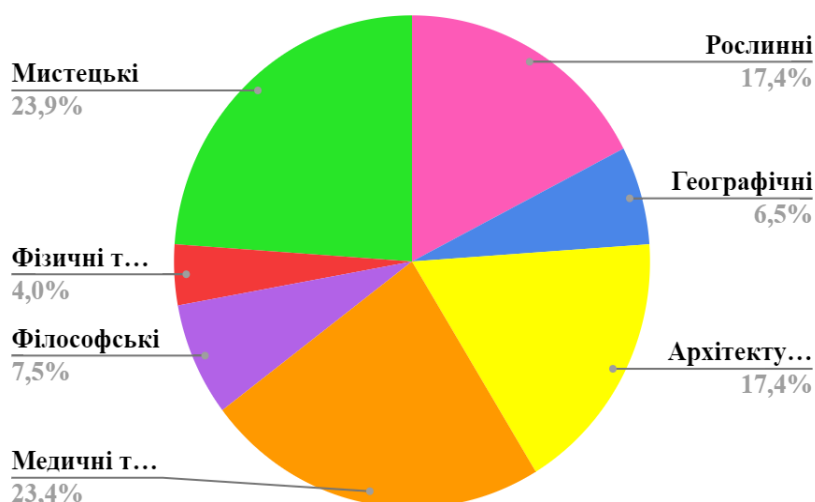
а) поняття зі сфери образотворчого мистецтва: *акваре́ль, апліка́ція, барелье́ф, гравю́ра, графі́ті, ескі́з, ілюстра́ція, кера́міка, ма́ркер, портре́т, рису́нок, скульпту́ри, у́мбра;*

б) поняття зі сфери музики: *акорд, ансамбль, аплікатура, арпеджіо, блюз, дэка, джаз, клавір, ноти, октава, оркестр, партитури, партія, піаніно, симфонія, фісгармонія, фортепіано, хроматизм;*

в) поняття зі сфери театрального мистецтва / кіномистецтва: *анімаційний, антракт, балет, водевіль, епідіаскоп, опера, п'єса, режисёр, ремарка, сценарій, титри;*

г) лексеми, які за значенням не належать до жодної з розглянутих груп або належать до кількох: *дагеротип, інструмент, композиція, репетиція, фантасмагоричний, фестиваль.*

Діаграма 1.

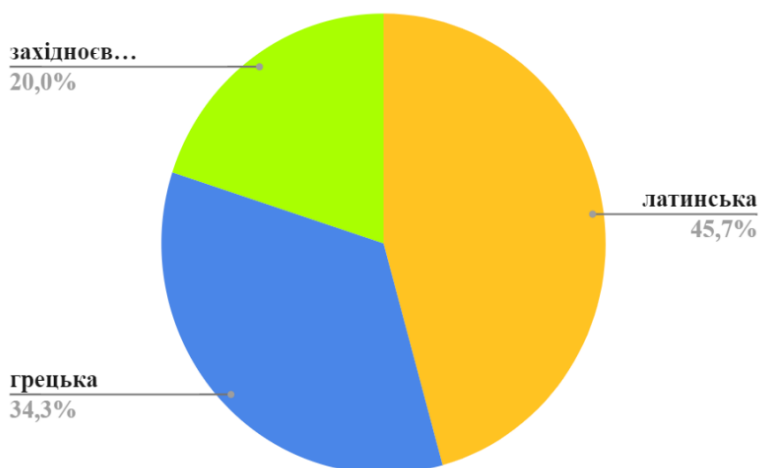
2. 2. Класифікація запозиченої лексики за генетичною належністю

За походженням усю лексику можна розподілити на три основні блоки: 1) запозичення з латинської мови; 2) запозичення з грецької мови; 3) запозичення із західноєвропейських мов.

Група **рослинної лексики** та пов'язаних з нею понять містить найбільше запозичень з *латинської мови* – 45,7%. Це такі лексеми: *анемони, араукарія, арніка монтана, вакуолі, гепатіки, гербарій, еквізетум, кальти, мускарі, пульсатілі, сціля, флора, фритілярія, ципріпедіум, юніперус.*

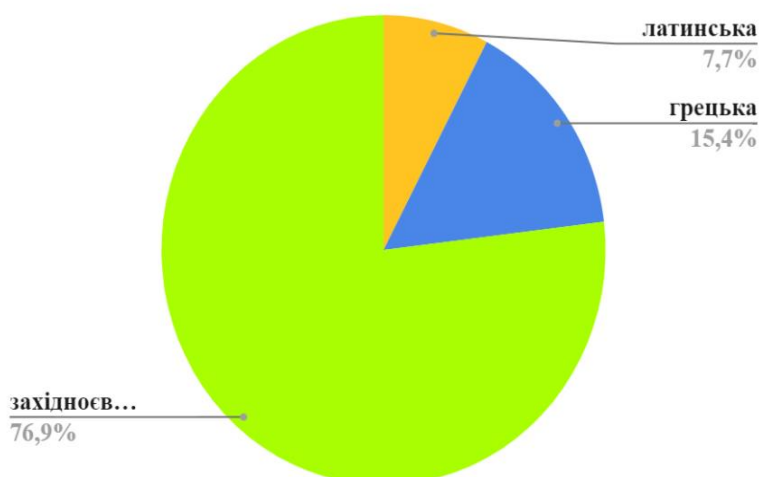
Запозичена лексика з *грецької мови* становить 34,3%: *алоє, гіацинт, елеутерокок, ефемери, ірис, крокус, хризантема, цикламен, епітелій, ризоїди, тропізм, фенологія*. Найменше запозичень із *західноєвропейських мов* (20,0%), зокрема: а) англійської: *грейпфрут*; б) іспанської: *марихуана*; в) італійської: *скорзонеля*; г) німецької: *каштан, фіалка, ботанік*; ґ) французької: *ліана* (Діаграма 2).

Діаграма 2.

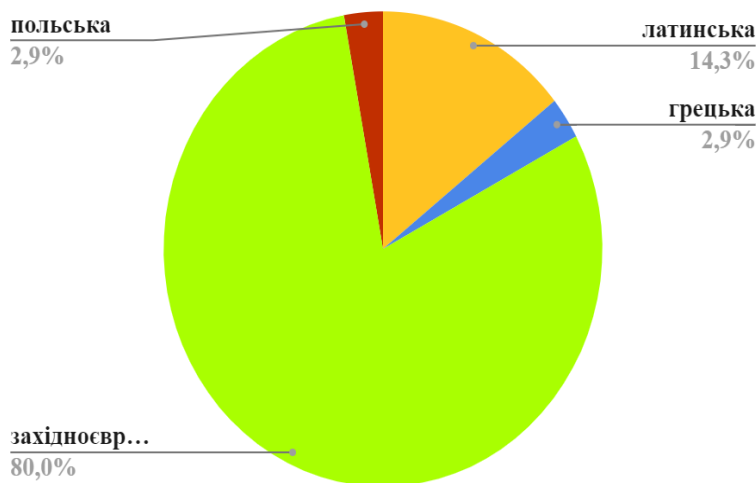
У групі *географічної лексики* запозичення з *латинської мови* складають 7,7%, наприклад, *територія*; із *грецької* 15,4%: *екзотарій, топографія*; із *західноєвропейських мов* – 76,9%. Серед них виокремлюємо запозичення з таких мов, як: а) англійська: *парк, сквер*; б) іспанська: *авеніда, каньйон*; в) німецька: *дюна, ландшафт, орієнтир*; г) французька: *алея, рельєф*; ґ) норвезька: *фйорд* (Діаграма 3).

Діаграма 3.

У групі «архітектурні та пов'язані поняття» запозичень з *латинської мови* 14,3%: *вілла, редемптористи, реконструкція, санаторій, сецесія*; із *грецької* – 2,9%: *музей*. Наявне запозичення з *польської мови* (2,9%): *каплиця*. Найбільша кількість лексики цієї групи походить із *західноєвропейських мов* – 80,0% (Діаграма 4).

Діаграма 4.

Вона охоплює лексеми з таких мов, як: а) англійська: *бар, веранда, пірс, тунель*; б) голландська: *шпиль*; в) італійська: *альтанка, бернардини, галерея, опера, цитадель*; г) іспанська: *домінікани*; г) німецька: *ратуша*; д) французька: *балкон, бастіони, готель, гараж, мансарда, пансіонат, тамбур, театр, тераса, фасад, фойє, форт*.

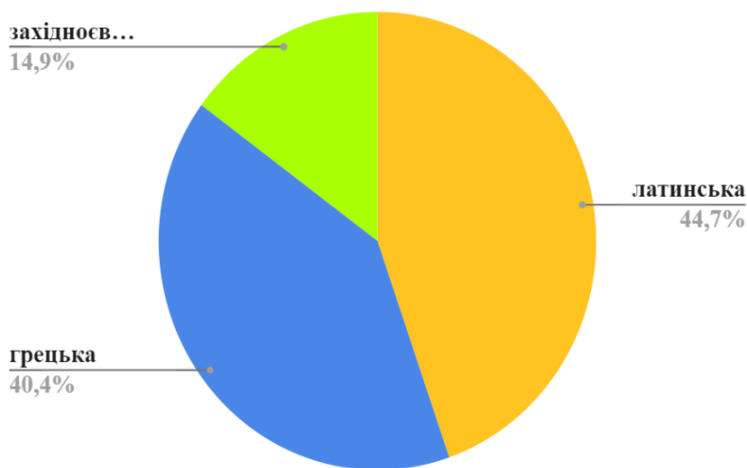
Мову-джерело не встановлено щодо слів *альпінарій* (від назви гір Альп (фр. *les Alpes*, нім. *die Alpen*, італ. *le Alpi*, від лат. *montes albes* ‘білі гори’ та лат. суфікс **-ар-** зі значенням ‘збірність’), *лазаріанни* (припускаємо зв’язок із д.-євр. *Лазар*), *обсерваторія* (фр. *observatoire*, нім. *Observatorium*, англ. *observatory* від лат. *observo* ‘стежити’), *юри* (припускаємо похідність від імені Юрій).

Група «медична та біологічна лексика» містить найбільше лексем, запозичених із *латинської мови* (44,7%): *адреналін, алхімія, ампула, аскорбінова, аспірин, вірус, галюциноген, депресія, дифузія, ерозія, інгаляція, ін’єкція, капіляри, лабораторія, мутація, нерв, окультомоторний, популяція,*

реанімація, тотипотентність, ультраструктури та **грецької** (40,4%): алергія, анальгетик, анестезія, антибіотики, генеза, генетика, гінеколог, глюкоза, гомеопатичний, дактилоскопія, діафрагма, кардіологічний, нітрогліцерин, плерва, тахікардія, томограма, фармацевт, фізіологія, цитологічний.

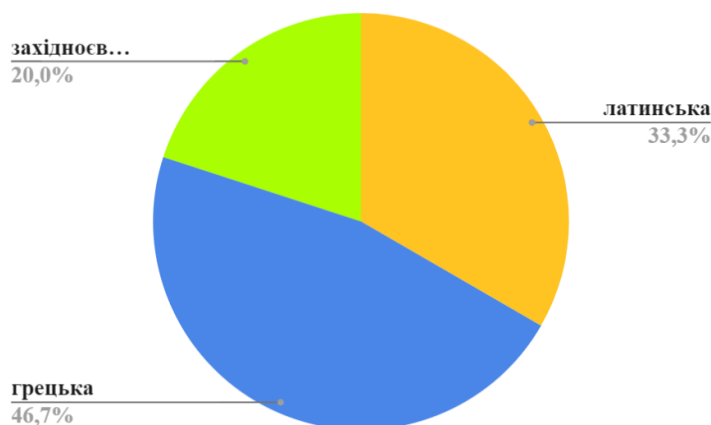
Запозичення із **західноєвропейських мов** найменш продуктивні для цього блоку лексики. Вони становлять 14,9% (Діаграма 5). Це запозичення з таких мов: а) англійської: *каліпсол*; б) німецької: *геном, шприц*; в) французької: *валеріана, мікроскоп, сомнамбулізм*. Не встановлено мову щодо слова *новокаїн*.

Діаграма 5.

У групі «**філософська лексика**» найбільше запозичень, що походять із **грецької мови** (46,7%): *герменевтика, еkleктично, категорія, метафізичний, онтологія, феномен, феноменологія*. Наявні також терміни, запозичені з **латинської мови** (33,3%): *деструкція, детермінізм, екзистенція, релятивізм, рефлексія*. Лексика із **західноєвропейських мов** становить 20,0% (Діаграма 6): а) з англійської: *рефреймінг*; б) із французької: *раціоналізм, цивілізація*.

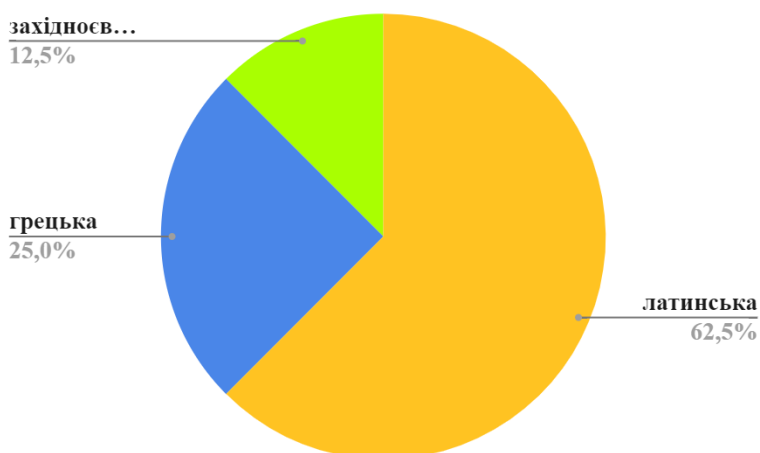
Діаграма 6.

Лексика на позначення **фізичних та хімічних термінів** має найбільшу частотність запозичень з **латинської мови** (62,5%): *адсорбація, дистильований, дифузний, конденсат, рекомбінація*.

Із **грецької мови** запозичено 25,0% лексем: *атмосфера, ентропійний*; із **західноєвропейських мов**, а саме з французької – 12,5%: *рафінація* (Діаграма 7).

Діаграма 7.

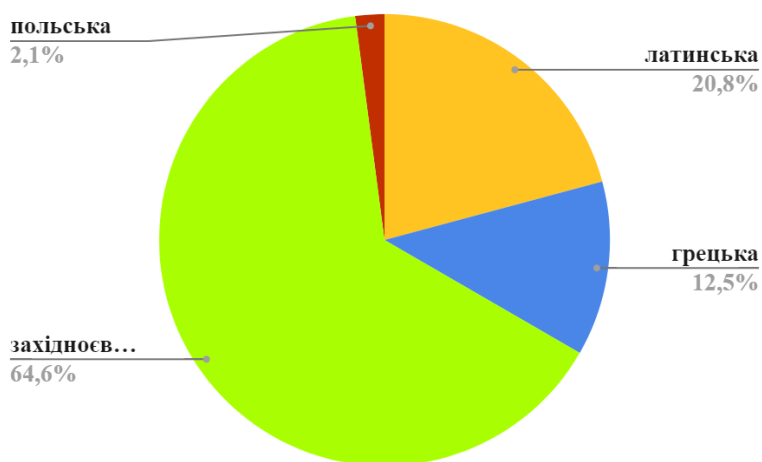
Група «**мистецькі поняття**» містить 20,8% запозичень з **латинської мови**: *анімаційний, ілюстрація, інструмент, композиція, ноти, октава, партія, репетиція, скульптура, умбра*.

Кількість запозичень із **грецької мови** становить 12,5%: *епідіаскон, кераміка, оркестр, симфонія, фантасмагоричний, хроматизм*; наявне запозичення з **польської** (2,1%): *рисунок*.

Найбільше лексем було запозичено із **західноєвропейських мов** (64,4%), зокрема, з а) англійської: *блюз, джаз*; б) італійської: *акорд, аплікатура, аплікація*,

арпеджіо, графіті, опера, партитури, піаніно, сценарій, фортепіано;
 в) німецької: *дека, клавір, фісгармонія;* г) французької: *акварель, ансамбль, антракт, балет, барельєф, водевіль, гравюра, дагеротип, ескіз, маркер, п'єса, портрет, режисер, ремарка, титри, фестиваль* (Діаграма 8).

Діаграма 8.

Проаналізувавши лексику за мовами походження можна зробити висновок, що для біологічної, медичної, фізичної та хімічної сфери найчастотніші запозичення з грецької та латинської мов. Це можна пояснити тим, що в цих групах превалюють терміни. На противагу цьому лексику, що стосується архітектурних та мистецьких понять, запозичено здебільшого із західноєвропейських мов, зокрема з італійської та французької. Значно менше помітні запозичення з англійської, іспанської та німецької мов. Зрідка трапляються лексеми з голландської та скандинавських мов (переважно шведської).

Частотно-етимологічний аналіз показує тематичне розмаїття запозиченої лексики у збірці «Лексикон таємних знань». Іншомовні слова необхідні для опису певних тем та висвітлення окремих ідей, а також дають змогу показати високу сполучуваність запозичень.

2. 3. Художньо-виражальна роль тематично маркованих запозичень у прозі Тараса Прохаська

Т. Прохасько – сучасний український письменник, чия творчість є яскравим прикладом гармонійного поєднання різнотипної лексики в одному художньому творі. Аналіз проведено на матеріалі збірки малої прози «Лексикон таємних знань». Більшість дослідників звертають увагу на те, що мала проза Т. Прохаська приваблює своєю строкатою лексикою.

Важливо зауважити, що жанр уміщених у збірці текстів дослідники трактують по-різному. Зокрема, Т. Гундорова використовує термін «повісті-есеї» [Гундорова, с. 99], а Л. Стефановська називає такі твори оповіданнями [ЛТЗ, с. 174]. З огляду на це у тексті бакалаврської роботи використовуємо також ці терміни, запропоновані літературознавцями.

У малій прозі Т. Прохаська особливе місце посідає лексика на позначення рослин. В одних новелах вони виступають лише як побіжні згадки, створені задля опису інтер'єру кімнати або пейзажу за вікном, в інших – формують сюжет та персонажів, постають деталізованим елементом, який зображає найменші зміни у стані героїв, виконують важливу роль у порівняннях та метафорах.

А. Тепшич підкреслює цю особливість, зауважуючи, що «у колі філологів стало звичкою називати Т. Прохаська “наскрізь рослинним чоловіком”» [Тепшич, с. 127]. Герої новел, незважаючи на професію, обов'язково знаються на рослинах, колекціонують гербарії або вирощують екзотичні квіти.

У цьому контексті особливої уваги потребує новела «Довкола озера». Саме в ній найяскравіше помітно авторське захоплення рослинами. Це пов'язано з тим, що герой твору передає через них свої думки. Автор звертається до рослинної термінології, бо вона є провідним образом та своєрідним медитативним світом героя, співвідноситься з його настроєм піднесеності та віддаленості від реального світу: *хвороба заводила його у паралельний світ рослинних ультраструктур, змушувала до погляду, схиленого до рівня рослин, листок, пагін чи квітку він розумів як ландшафт, а безконечна мінливість*

аналогії рослинних ультраструктур, — часто рослина від рослини відрізняється більше, ніж рослина від нерослини, — дозволяла орієнтуватися у макрорел'єфах в часі хвороби, коли поле зору зводилося до дискретних структур (ЛТЗ, с. 75).

Майже усі назви рослин записано латинською або грецькою мовами, і хоча більшість флористичної лексики має народні варіанти, автор звертається до них украй рідко: <...> **анемони, гепатіки мускарії, кальти, пульсатілі, фіалки, сині яри, жовті тіні, розмотування папоротей, найбільше всього можна навчитися у рослин (небезпосередній досвід)** (ЛТЗ, с. 81–82); <...> рослини — лиш субстанція для властивостей, в тім числі і вербальних, паралельна лінгвістика, **нелатина, еквізетум, сціля, юніперус, крокус, алхімія, цикламен, ципріпедіум, фрітілярія, арніка монтана, скорзонеля, нечуйвітер (омела)** (ЛТЗ, с. 84).

Для порівняння можна відтворити ці лексичні ряди, уживши українські слова:

1) **куряча сліпота, ранні весняні квіти мишачих гіацинтів, калушниця, сон, фіалки, сині яри, жовті тіні, розмотування папоротей, найбільше всього можна навчитися у рослин;**

2) **рослини — лиш субстанція для властивостей, в тім числі і вербальних, паралельна лінгвістика, нелатина, хвоц, проліски, ялівець, крокус, алхімія, альпійська фіалка, зозулині черевички, рябчик, нечуй-вітер, козелець, нечуйвітер (омела).**

Варто зауважити, що тавтологія останнього ряду пов'язана із зовнішнім виглядом рослин, оскільки *арніка монтана*, *скорзонеля* і *нечуй-вітер* є членами однієї родини айстрових та візуально дуже схожі між собою, тож могли мати в народі однакові назви. Це стосується і лексеми *гепатіки*. **Гепатіка** — (лат. *Hepatica nobilis*) — рослина з родини жовтецевих. Гепатіками називають усі ранні весняні квіти блакитного і фіолетового кольорів, які ростуть у лісах. За спостереженнями Ю. Кобіва, цим словом могли позначати печіночник, братки, синьоцвіти, підліски, скороліски, проліски тощо. У біологічній класифікації усі

вони належать до одного роду, але в народі мають безліч регіональних варіантів [СУНіННСР, с. 214].

Цей експеримент яскраво показує, що використання запозиченої лексики є чітко мотивованим. Без запозичень не була б виразною фонетична гра та філософське наповнення думки, актуальні для початку другого речення: *рослини — лиш субстанція для властивостей, в тім числі і вербальних*. Народні назви рослин спростовують лексику та стилістично випадають із загальної канви новели. Обрані тут латинські назви надають текстам музичності та авторського колориту.

Наступним аспектом є колірні співвідношення рослин. У першому прикладі анемони та кальти – жовті квіти, а гепатіки мускарії, пульсатілі та фіалки – сині. Цю думку доповнюють словосполучення: *сині яри, жовті тіні*. Отже, Т. Прохасько апелює до візуальних образів, спонукаючи читача до уявлення або пригадування рослин.

В оповіданні «Від чуття при сутності» також помітна прихильність автора до ботаніки: *А до іншої п'єси підібрав текст – певним чином впорядкований реєстр латинських назв* рослин (ЛТЗ, с. 100). У цьому реченні автор пояснює свою мотивацію щодо уживання саме латинської термінології, адже це – невід'ємний сюжетний елемент, який презентує оригінальність ідеї персонажа: *А у розмонтованій лабораторії вирощувати гіацинти і крокуси, хай навіть марокканську маріхуану* (ЛТЗ, с. 127). Зауважимо, що Т. Прохасько конкретизує тип рослини, утворивши похідний прикметник від лексеми *Марокко* – країни–найбільшого постачальника коноплі у світі.

У деяких фрагментах назва рослини стає вторинною, бо на перший план виноситься назва ліків, заснованих на цій рослині. Наприклад: *На шкірянім пасочку <...> фляшечка елеутерокока <...> доповнив фляшечку елеутерококу коньяком і випив усе відразу* (ЛТЗ, с. 104, 128), де *елеутерокóк* (від грец. *ἐλεύθερος* ‘вільний’ і *κόκκος* ‘кісточка, зернина’) означає тип кушової рослини родини аралієвих. Корінь часто використовують у медицині як тонізуючий засіб для лікування невротичних розладів тощо [СІС, с. 246].

Ще одним прикладом є використання похідної лексеми від **валеріана** (лат. *Valeriana*) – рід трав'янистих рослин, що культивуються як лікарські [СІС, с. 117]. Герой використовує її настойку як ліки: <...> *обтиралася валеріановими краплями* <...> (ЛТЗ, с. 136).

Поступово автор розбавляє новелу «Від чуття при сутності» й медичними термінами на позначення препаратів, хвороб, процедур. Це такі вирази, як *таблетки аспірину, глюкозу й аскорбінову кислоту* (ЛТЗ, с. 128), *дві таблетки нітрогліцерину* (ЛТЗ, с. 130), *шалена тахікардія, адреналін* (ЛТЗ, с. 130), *внутрішньовенні ін'єкції* (ЛТЗ, с. 133), *кілька ампул каліпсоу* (ЛТЗ, с. 137). У різні моменти оповіді персонаж вживає зазначені ліки для досягнення різних ефектів.

Уживання значної кількості медичної термінології пояснюється тим, що персонаж новели працює у бригаді швидкої допомоги: *Памва працював медбратом у складі кардіологічної бригади*. Окрім цього, герой свідомо вживає речовини-стимулятори, компенсуючи ними втрачену енергію. Помічасмо у зазначених прикладах протиставлення семантики: усі ліки спрямовані на те, щоб заспокоювати, але отриманий ефект зворотній: прискорене серцебиття і збудження: *Шалена тахікардія – наслідок неспання і всіх стимуляторів* (ЛТЗ, с. 130).

Рідше вживання медичної лексики простежується у інших текстах збірки, як-от у новелі «ЛЕКСИКОН таємних знань»: *Зближення ранку співставне хіба що з дією новокаїну* (ЛТЗ, с. 168). В основі ліків лежить **кокаїн** (ісп. *cocaína*) – алкалоїд, що міститься у листі коки [СІС, с. 336].

В оповіданні «Від чуття при сутності» особливу увагу зосереджено на музиці, тут присутня велика кількість лексем на позначення музичних інструментів: *Памві потрібне було фортепіано* (ЛТЗ, с. 103); *Таке піаніно могло бути цікавим хіба Памві* <...> (ЛТЗ, с. 116); <...> *добре темперований клавір* (ЛТЗ, с. 124); *Памва встиг зауважити поруч з дитячим ліжком справжню невелику фісгармонію* (ЛТЗ, с. 137).

Усі вищезгадані слова є синонімами до одного типу музичних інструментів, що різняться лише деталями. Окремо прослідковуємо лексеми, пов'язані зі сферою музики: <...> *і керує оркестром, вишколює музикантів* <...> (ЛТЗ, с. 43); <...> *ноти маршів Моцарта* <...> (ЛТЗ, с. 56); <...> *партитури були їхні, але музики не міг згадати ніяк* (ЛТЗ, с. 61); <...> *трималися на деці і клавіатурі* (ЛТЗ, с. 98); *Правою рукою – кілька хроматизмів* <...> (ЛТЗ, с. 103); *Під кінець Памва шалено тарабанив неправильні акорди* (ЛТЗ, с. 103); <...> *витісняючи тапера* <...> (ЛТЗ, с. 125); <...> *сприймаючи внутрішніми органами вібрацію, особливо низьких октав* (ЛТЗ, с. 135–136).

Осібнo в тексті виділяється слово *солористика* – авторський неологізм, що походить від лексеми *соло*. Слово трапляється у двох формах: <...> *про музику Памви написала книжку (солористика: про-звучання заради по-руху)* (ЛТЗ, с. 125) та *Подумав, що якби вміститися з Анною на фортепіано і ніяк її не стримувати, а самому стримувати звуки, то почув би справжній солористичний концерт* (ЛТЗ, с. 136). У першому випадку також помітно експеримент з формою лексем: слова розділені дефісом, що вимагає сповільненого прочитання з паузою на кожному фрагменті.

Прикметно, що у цих двох контекстах *солористика* вживається у різних значеннях: у першому як окрема композиція, а у другому як виконання музичного твору однією людиною.

В оповіданні «Від чуття при сутності» музика є провідником та рушієм сюжету. У цьому контексті Ю. Вишницька зазначала, що у творах Т. Прохаська текстотворення відбувається саме через музику. Вищезазначене оповідання передає будову та сприйняття світу через фортепіанну гру: для світовідчуття Памви створюється «фортепіанна солористика». Процес відбувається за допомогою накладання рівноцінних рухів, таких як висипання, збирання, перебирання, просушування згортання яблук, горіхів, тютюнових цигарок; пиття кави, вина, лікерів тощо [Вишницька, с. 5]. Герой грає на фортепіано в потязі, у чужих квартирах, на роботі: усюди, де знаходить інструмент. Він уявляє, як

озвучив би дні, створює композиції, засновані на власних діях, зроблених упродовж доби.

Слова, що описують особливості музичної сфери, наявні й в інших творах, наприклад, у новелі «Некрополь»: <...> *це Моцарт, симфонія, переписана композитором від руки у бібліотеці* (ЛТЗ, с. 43).

Часто у збірці помітні лексеми на позначення професій: *Потім з якогось вагона прийшов до тамбура один мій приятель, етномолог* (ЛТЗ, с. 27), де запозичення означає «фахівець з етномології (від грец. *ἔντομον* ‘комаха’ і *λόγος* ‘вчення’) – розділ зоології, що спеціалізується на вивченні комах» [ЕСУ]. Або ж <...> *просить бармена підігріти парою неторкнуту каву* (ЛТЗ, с. 141); <...> *знимки з дельтаплана для етологів* <...> (ЛТЗ, с. 146); *Вони проходять кімнатами, вже порожніми, де працюють ботаніки, ентомологи, герпетологи* (ЛТЗ, с. 148); *Друг був герпетологом і піротехніком* (ЛТЗ, с. 158).

Помітне й використання термінів на позначення професійної лексики: *На один екран наведено епідіаскоп* (ЛТЗ, с. 153), де іншомовна лексема **епідіаскоп** (від *epi...*, грец. *διά* – через, крізь і *...скоп*) означає «оптичний прилад для проектування на екрані зображень прозорих малюнків (діапозитивів) і непрозорих (напр., з книги)» [СІС, с. 254]. Такі випадки потребують обов’язкового звертання до словників.

Важливу роль запозичення відіграють тоді, коли автор використовує їх у ролі власних назв. Найяскравіше це простежується у новелі «Увібрати місто». Помітні такі приклади: <...> *у львівському барі «НЕКТАР» сидить люди-після-роботи* (ЛТЗ, с. 141), *Дорогою вони зайдуть до «Жоржа»* <...> (ЛТЗ, с. 148) *У барі «Інтуриста»* <...> (ЛТЗ, с. 150). **Нектáр** (від грец. *νέκταρ* – напій богів) – солодка цукриста рідина, яку виділяють спеціалізовані отвори квіток (нектарники) [СІС, с. 461]; **Жорж** (фр. *George*) – скорочена форма імені Георгій; **Інтуріст** – скорочення, утворене від словосполучення «іноземний турист».

У новелі «Essai de deconstruction» трапляється назва фірми цигарок *Гранд кафе*: <...> *я отримав пласке пуделко з-під ситарильйос «Гранд кафе» з Голландії* <...> (ЛТЗ, с. 23). Тут транслітеровано англійську лексему, яка означає ‘великий’.

Прикметно, що письменник іноді грає із розміром шрифту, удаючись до капіталізації: <...> у львівському барі **«НЕКТАР»** (ЛТЗ, с. 141); «С. у **«Нектарі»** (ЛТЗ, с. 144). У першому прикладі лексема написана лише великими літерами. Так Т. Прохасько візуалізує вивіску закладу та акцентує на ньому увагу читача.

У новелі «ЛЕКСИКОН таємних знань» авторський прийом капіталізації стає домінантним, оскільки кожне перше слово нового абзацу подано з великої літери: **АРХІТЕКТУРА** коминів утворює свої **ансамблі** <...> (ЛТЗ, с. 163), **ЕВОЛЮЦІЙНО** цей вечір може бути восьмим <...> (ЛТЗ, с. 165). Іноді одне запозичення замінює цілий абзац, передаючи думку через широку семантику: **«НОСТАЛЬГІЯ...»** (ЛТЗ, с. 168), від грец. *νόστος* ‘повернення’ та *άλγος* ‘страждання’, біль, у значенні ‘болісна туга за батьківщиною’ [СІС, с. 417].

2. 4. Екзотизми та варваризми як показники соціально-політичних і культурно-історичних явищ

Аналіз новел, опублікованих у збірці «Лексикон таємних знань», свідчить про те, що Т. Прохасько подекуди використовує екзотизми, як-от: У цієї вулиці *натура латиноамериканки*. Вона – **авеніда** (ЛТЗ, с. 18). **Авеніда** (ісп. *avenida*) – те саме, що *авеню*: широка вулиця, обсаджена деревами [СІС, с. 11]. Часто словом *авеніда* позначають проспект в містах країн Латинської Америки. Зазвичай його перекладають як ‘бульвар, проспект, авеню’, але Т. Прохасько вирішив передати лексему транслітерацією з мови-оригіналу. Одне слово уміщує в собі багатоаспектну характеристику, слугує економії мовленнєвих зусиль та гармонійно поєднується з попереднім реченням. Ще одним вдалим прикладом є таке речення: *Але ті згромадження речей — книг, одяжі, приладів, інструментів, рослин, зброї, спорядження — творили такий екзотарій* <...> (ЛТЗ, с. 49). Тут автор вдається ще й до метафори – переносить ботанічний термін на опис кімнати, порівнюючи речі з квітами.

Важливе місце у новелах посідають екзотизми, які підкреслюють важливі культурні явища. Наприклад: <...> *вертається з фестивалю андеграндової*

музики (ЛТЗ, с. 143), де лексема **андеграунд** (**андерграунд**) (англ. *underground* ‘підпілля’) означає художній напрям у сучасному мистецтві, пов’язаний з пошуками нових зображувальних засобів; для якого характерна відмова від загальноприйнятих норм, цінностей, художніх традицій; типові риси – епатаж публіки та бунтарство [ВЕСУМ, с. 30].

Прикметно, що, незважаючи на два варіанти транслітерації цієї лексеми, автор обирає власний: *андегранд*.

У новелі «Увібрати місто» Т. Прохасько акцентує увагу на культурній особливості певного народу: *Треба весь час кричати, рухатися, танцювати під регтей і нити* (ЛТЗ, с. 149). Або ж <...> *ноти маршів Моцарта й авангардного джазу* <...> (ЛТЗ, с. 56), де **джаз** (від англ. *jazz*) означає «вид розважальної, переважно танцювальної музики». Його найбільш типові форми: блюз, фокстрот, чарльстон [СІС, с. 206].

До екзотизмів зараховуємо такий приклад: *мафія: Про нього довідалася мафія* (ЛТЗ, с. 158). Згодом автор накладає цю лексему на новий культурний пласт: <...> *голос С., який розповідає найстрашніші речі про світ львівської мафії* (ЛТЗ, с. 161), де поєднується українська та італійська культури. Продовжуючи описувати мафію, автор додає нові екзотизми на позначення людей, характерних для цього угруповання: <...> *консільйорі львівської групи* <...> (ЛТЗ, с. 143). Згодом у новелі простежуємо уточнення цієї лексеми, увиразнення її семантики та додаткова характеристика персонажа: *С. знає як тілоохоронців консільйорі-інтелектуала* (ЛТЗ, с. 151).

Екзотизм на позначення меблів прослідковуємо в реченні *Але коли ж нарешті відбулася куля (а саме вона лежала розібраною у куфрі)* (ЛТЗ, с. 48). Існує кілька варіантів лексеми: **куфр** (нім. *Koffer* ‘чемодан, скриня’). Слово запозичене через польське посередництво з німецької, яке було запозичене через французьке посередництво [ЕСУМ т. 3, с. 164]; та **кофр** (від фр. *coffre*) – «скриня з кількома відділеннями» [СІС, с. 367].

Ще одним виразним прикладом є *Раста – гуру растафаріанства, йому знову загрожує арешт* (ЛТЗ, с. 30). Автор використовує екзотизм

растфаріанство у значенні релігійного руху, який виник у 1930-х роках серед населення Ямайки африканського походження та призвів до утворення музичного стилю регі. Це монотеїстична авраамічна релігія, в основі якої лежить мрія про повернення до Африки, заснована на окремому тлумаченні Біблії, у якому Ефіопія ототожнюється з «землею обітованою» [Електронний ресурс (далі – ЕР) 5].

Прихильників руху називають растаманами або раста, виокремлюючи в окрему молодіжну субкультуру: *Растаман вібрейшн. А Іржі просто втрапив на хвилю* (ЛТЗ, с. 31). У тексті *Раста* – це також власне ім'я героя.

Привертає увагу лексема *вібрейшн*, транслітерована з англійської *vibration* у значенні 'вібрація'. Цей вибір перекладу запозичення можна пояснити прагненням автора надати лексемі сленгового забарвлення. У реченні словосполуча *растаман вібрейшн* означає настрій, характерний для растаманів, який вони поширюють на оточення.

Уживання екзотизмів притаманне багатьом новелам. Часом вони використовуються для опису інтер'єру або персонажа, як у цьому фрагменті: *Передовсім ковтнув коньяку і закури́в, скидаючи попіл до порцелянової попільнички-тарільчика, посередині якої був спеціальний вирі́ст, на який накладалося коробку́ грубих і довгих сірників так, що сірники відкривалися дополовини. Поснідав цвібаком і кавою з обгорнутого шаликом кавника. Взяв з креденса кілька фляшок з різними саморобними лікерами, виставив їх вря́д і пив по черзі з малого келишка. Така була домовленість — Памва мусив снідати. Тоді закури́в знову і взявся скручувати довжелезні тоненькі пахітоски, насипаючи на папірці перемеленого листя полину* (ЛТЗ, с. 115).

Уживаючи екзотизми на позначення різних культурних явищ (французьких, німецького та іспанського), автор показує багатство приміщення та його володаря, статусність. Підбір лексем чітко мотивовано. Якщо б Т. Прохасько ужив нейтральне слово *напої* (*Взяв з креденса кілька фляшок з різними саморобними напоями, виставив їх вря́д і пив по черзі з малого келишка*), то прагмастилістичне навантаження речення було б нейтралізовано. Тому вважаємо,

що вибір запозичення можна пояснити бажанням автора конкретизувати специфіку рідини: по-перше, це алкогольні напої; по-друге, конкретно такі, що вироблені на основі заспиртованих фруктів та ягідних соків, настоянок духмяних трав.

Таким чином, письменник залучає екзотизми як елемент міжкультурної комунікації, показуючи, що українська культура є сучасною та відкритою до інших.

Колориту текстам надають варваризми на позначення марок автомобілів в оповіданні «Від чуття при сутності»: <...> *запхавши руку всередину автомобіля, якогось малесенького фольксвагена* <...> (ЛТЗ, с. 109) та новелі «Увібрати місто»: <...> *і поїдуть відреставрованим Тарасовим джипом часів 2-ї світової війни до міста*» (ЛТЗ, с. 149).

У першому прикладі мета використання варваризму – уникнути тавтології та конкретизувати модель, тоді як у другому фрагменті автор лише називає модель.

В окремих випадках запозичення використано для акценту та контрасту: *Хронологія – річ непотрібна. Навіть для мого щоденника. Я просто хочу запам'ятати кожну риску. Цього досить, щоб обійтися без дат* (ЛТЗ, с. 18). У цьому прикладі слово *хронологія* – єдине запозичення на абзац.

2. 5. Запозичені основи та афікси у структурі okazіональних лексем

Пристосування виразно іншомовних слів до української морфології не рідкісне явище у малій прозі Т. Прохаська. Він часто експериментує як із формою, так і зі значенням: <...> *сонце акваріумізує приміщення* (ЛТЗ, с. 34). У цьому значенні похідна лексема від *акваріум* ніби надає кімнаті форму, можливо, робить її світлішою, полегшує відповідно до того, як у воді предмети втрачають вагу. *Раста – колишній чемпіон Європи з рефреймінгу канабієнзі* (ЛТЗ, с. 31) – теж авторська модифікація лексеми *канабіс* з метою надати їй більш екзотичного, навіть жаргонного звучання.

Подекуди авторські новотвори мають подвійні трактування, наприклад: <...> *орієнтирами у містах є всі ратуші, опери, лазаріанни, домінікани, бернардини, юри і редемптористи* (ЛТЗ, с. 75).

Деякі з цих слів зафіксовані у словниках та означають чернечі ордени. Проте інші не мають пояснення. Спираючись на контекст, де фігурують орієнтири в містах та архітектурні споруди, можна припустити, що *лазаріанни, домінікани, бернардини, юри і редемптористи* – назви католицьких церков за святими: *лазаріанни* – церкви, названі на честь св. Лазаря, *юрі* – храми, названі на честь св. Юри; або за орденами, які жили там колись чи перебувають зараз.

Ще одним яскравим прикладом okazionalного утворення є лексема *фортеп'яно* у реченні *Він викладав з кишень і складавав на фортеп'яно різні предмети* <...> (ЛТЗ, с. 104), де Т. Прохасько використовує суфікс **-к-**, створюючи замислено-сповільнений темп з ласкавими інтонаціями, тим паче, що наступні лексеми підтримують цю тенденцію: *запальничку без газу, горстку минулорічних кісточок* (ЛТЗ, с. 104). Інший приклад: *мчав по алейці просто до нього* (ЛТЗ, с. 131). На окрему увагу заслуговує лексема *галяретки*, утворена за допомогою суфікса **-к-**: <...> *а всередині поскладані слоїки з галяретками* (ЛТЗ, с. 116). Автор подає слово транслітерацією, не зберігаючи французької фонетики, де перший звук читають як [ж], оскільки запозичує його з польської мови (від п. *galareta* ‘желе’).

У творах письменника широко вживані сполучення різних афіксів з різними основами. Їх можна розділити на кілька груп:

1) поєднання запозичених основ із питомими афіксами: *Спроби проаналізувати і висистематизувати візуальні закономірності (високу оптику) бачення* (ЛТЗ, с. 31), *Іржі рефреймінгував нічних метеликів* <...> (ЛТЗ, с. 37), <...> *вирафіновувалися такі абстрактні онтологічні мікрування* <...> (ЛТЗ, с. 40), <...> *а результатом неконтрольованих перекомбінацій* <...> (ЛТЗ, с. 46), *Спокій охопив Млинарського настільки, що він не потребував викристалізовувати думки* <...> (ЛТЗ, с. 53), <...> *і майже ніякої виконденсованої музики* (ЛТЗ, с. 110), *На ньому якісь напівмілітарні речі* <...>

(ЛТЗ, с. 149), <...> і поїдуть **відреставрованим** Тарасовим джином часів 2-ї світової війни до міста (ЛТЗ, с. 149), <...> крутить **нефункціональне** радіо <...> (ЛТЗ, с. 152), <...> **проінсценізувати** на справжньому місці подій (ЛТЗ, с. 152);

2) поєднання запозичених афіксів з питомими основами: *Гербарій* – вже **постлітня** повість (ЛТЗ, с. 22), <...> всіма **мікрорухами** Анни <...> (ЛТЗ, с. 23), *Поза ультразвуками* лиликів і комарів, поза переливами в капілярах, **аплікацією радіоперешкод** <...> (ЛТЗ, с. 64);

3) поєднання запозичених афіксів і запозичених основ: <...> **деструктуровані** як особистості <...> (ЛТЗ, с. 42), <...> **гіпертрофованою** подобою тіні <...> (ЛТЗ, с. 50), <...> **паралельний** світ рослинних **ультраструктур** <...> (ЛТЗ, с. 75), <...> дозволяла орієнтуватися у **макроландшафтах** в часі хвороби <...> (ЛТЗ, с. 76), <...> знімки з дельтаплана **телеоб'єктивом** (ЛТЗ, с. 143), <...> **запустити** його з гори і **скоординувати** політ (ЛТЗ, с. 159), Ф. – **слюсар і фанатик дельтапланеризму** (ЛТЗ, с. 159), <...> **професіонал і адреналініщик** (ЛТЗ, с. 159);

4) поєднання запозичених та питомих основ: <...> **машинописний** **фрагмент** <...> (ЛТЗ, с. 24), <...> зробив **радіокерований** дельтаплан з камерою для С. (ЛТЗ, с. 159).

Т. Прохасько експериментує також із запозиченими афіксами, творячи неологізми: <...> а далі — **вакації, ревакації**, хлопчача **доблесть**, війни уяви (ЛТЗ, с. 22). **Ревакація** – авторський новотвір, де префікс **ре-** означає повторну дію, як у словах *реабілітація, реанімація*, тобто в контексті – повторні канікули. Наявні й інші лексеми з префіксом **ре-**, щоправда, вже не авторські: *Раста* – **колишній чемпіон Європи з рефреймінгу** <...> (ЛТЗ, с. 31), від англ. *frame* – ‘рамка’, у значенні ‘переосмислення’.

Яскравим є приклад: <...> **нериторика, надеротика, недосяжність** задуму і багато іншого <...> (ЛТЗ, с. 33). Такими засобами письменник позначає щось більш значуще, глобальне. Ще одним оказіоналізмом є лексема **реєстропис**: <...> укладаючи **нескладний реєстропис** схеми **рекомбінацій** (ЛТЗ, с. 57), де відбувається поєднання основ лексем *реєстр* та *писати*.

Вирізняється абзац, де Т. Прохасько, щоб уникнути повторів, вводить окремо перелік іншомовних префіксів, перераховуючи їх, та спонукаючи читача самотійно утворити слова: *А простору, навпаки, забагато — стіни, сходи, коридори, двері і внутрішні вікна, меблі і картини дробили простір будинку на нескінченність суб-, пара-, супер-, транс-, інтерпросторів, котрі не втрачали здатності перетікати один в одній, витікали один з одного, були незамкнуті, не мали суцільної межі і мінилися від найменшого пересуву предметів* (ЛТЗ, с. 49).

Помітні випадки поєднання іншомовного слова із виразно питомим: *Але ця ніч – доказ релятивізму в часоплині* (ЛТЗ, с. 169). У цьому разі автор розгортає слово від першого значення, вузького, до другого, ширшого: це підкреслює наступне речення, у якому поступово описано цілу філософську систему: *Сьогодні вночі однаково функціонують вчора, сьогодні, завтра, вчора-сьогодні, сьогодні-завтра, вчора-завтра* (ЛТЗ, с. 169).

Унікальним для збірки явищем є вживання запозичення мовою оригіналу, як у новелі «*Essai de deconstruction (спроба деконструкції)*». Щоправда, автор одразу подає переклад з французької, але така назва привертає увагу та зацікавлює, бо її записано великими літерами (ЛТЗ, с. 21). Це – виразно філософський твір, наповнений вузькоспеціалізованими термінами на кшталт *дискриптивна психологія, небінарна логіка, тотипотетність, етномолог, експансивна популяція, детермінізм, феноменологія* тощо. Саме через тематику окремих новел автор звертається до запозичень, оскільки без них було б неможливо створити бажаний твір. Для таких текстів запозичена лексика є фундаментальним елементом.

У збірці було зафіксовано лише один приклад, коли автор додав пояснення до запозичення: *Роман, який задумав Млинарський, мав називатися "Некрополь" (місто мертвих)* (ЛТЗ, с. 41).

Висновки до розділу 2

У збірці малої прози «Лексикон таємних знань» було проаналізовано слова на позначення понять зі сфер ботаніки (рослинна лексика), географії,

архітектури, медицини та біології, філософії, фізики та хімії, мистецтва. Лексеми було об'єднано у 7 лексико-тематичних груп. Найбільшою є група мистецької лексики, оскільки вона охоплює великі за обсягом підгрупи, куди входять слова на позначення термінів зі сфери образотворчого мистецтва, музики, театру тощо. Також було зафіксовано значну кількість лексем зі сфери медицини та біології. Пояснюємо це тим, що автор часто уживає медичну термінологію для створення оригінальних порівнянь та опису характеристик персонажів. Групи рослинної та архітектурної лексики були репрезентовані рівноцінно; блоки географічної та філософської лексики – майже рівноцінно. Найменшою виявилася група фізичної та хімічної лексики.

За генетичною належністю усі лексеми розділено на 3 блоки: запозичення з латинської, грецької та західноєвропейських мов. Групи, у яких превалюють терміни, мають найбільший показник запозичень за латинської та грецької, тоді як групи мистецької та архітектурної лексики містять більше запозичень із західноєвропейських мов.

Художньо-виражальну роль запозичень реалізовано в описі провідних тем оповідань. Це можна простежити на прикладах новели «Довкола озера», де переважають наукові назви рослинних понять, та оповідання «Від чуття при сутності», яке наповнене медичними термінами на позначення препаратів і лексемами зі сфери музичного мистецтва. Також у збірці наявні слова, що описують різні професії, часто маловідомі.

У збірці важливе місце посідають екзотизми та варваризми. Т. Прохасько уживає їх для того, щоб описати реалії життя різних народів та надати своїм текстам колориту. За допомогою іншомовних афіксів та основ Т. Прохасько творить okazionalnі сполуки, надаючи певним лексемам жаргонного, сленгового звучання. Подекуди, уживаючи запозичення, зокрема в назвах, письменник має на меті надати вишуканості оповіданням та зацікавити читача.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ ТАРАСА ПРОХАСЬКА

3. 1. Запозичені лексеми як стилетвірний компонент художнього тексту

В україністиці існує багато праць, присвячених аналізу ролі запозиченої лексики у творчості різних авторів. Наприклад, ідіостиль письменників ХІХ ст. досліджували: Т. Черторизька, яка вивчала запозичені елементи у творчості Тараса Шевченка [Черторизька]; О. Маймескул та М. Карпенко, І. Ціхоцький, В. Токар, які розглядали іншомовні елементи у творах Івана Франка [Маймескул, Карпенко; Ціхоцький; Токар].

Г. Бачинська висвітлювала роль та функції лексичних запозичень у поетичних творах Лесі Українки [Бачинська]. М. Пацкан звернула увагу на функціонування слів іншомовного походження у збірці Миколи Хвильового «Сині етюди», розділивши запозичення на лексико-семантичні групи. Дослідниця описала їхні якісно-кількісні характеристики, визначила найбільш уживані розряди запозичень та їхню роль у творенні індивідуального стилю письменника [Пацкан, с. 5–6].

Ця тенденція має своє продовження і нині, коли дослідники звертаються до творчості сучасних письменників: Л. Стівбур визначила стилетвірну функцію іншомовних слів на матеріалі роману Володимира Лиса «Століття Якова». У цьому дослідженні було з'ясовано, що іншомовні слова використовуються з метою мовної характеристики героїв. Запозичені лексеми розкривають світосприйняття персонажів та автора, а також вказують на їхній соціальний, освітній, національний статус [Стівбур 2019, с. 37]. Дослідниця О. Гурко зосередила свою увагу на вивченні новітніх англіцизмів у творах Марії Матіос, Ірени Карпи, Ірини Жиленко та Оксани Забужко [Гурко, 2013]. Н. Бойко проаналізувала функціонування романсько-германських запозичень у творі Сергія Жадана «Біг Мак²» та визначила їхню частотність уживання. Окремо мовознавиця звернула увагу на мовні та позамовні чинники поповнення мови

творів Сергія Жадана, а також на рівень адаптації запозиченої лексики в сучасній українській мові. Н. Бойко з'ясувала, що романо-германським запозиченням у прозі Сергія Жадана належить перше місце. Причинами цього є мода, прагнення до економії мовних засобів, а також роль преси в сучасному житті [Бойко, с. 6]. Творчому доробку Сергія Жадана і Любка Дереша присвячена стаття Н. Гудими, де дослідниця визначила основні причини та шляхи потрапляння іншомовних слів у мову творів сучасної постмодерністської прози, а також з'ясувала найчастотніші лексичні запозичення [Гудима 2009, с. 20].

Л. Прийма розглядала запозичення з англійської мови у романі Люко Дашвар «Ініціація», покласифікувавши їх на основні лексико-семантичні групи та визначивши функцію: виступати маркерами хронотопу для опису сучасної доби [Прийма, с. 199].

Найяскравіше стилістична роль слів іншомовного походження виявляється тоді, коли вони є компонентами тропів та стилістичних фігур, зокрема в текстах контрастного спрямування. Такі слова є випробуваним засобом іронії й сатири. У художньо-белетристичному стилі запозичені лексеми виконують номінативну функцію. Західноукраїнські письменники ХІХ– першої половини ХХ ст. активно використовували польську та німецьку лексику як стилістично нейтральний компонент їхнього мовлення, що підпадало під тогочасну традицію. Наприклад, Іван Франко уживав слова *абшит* (звільнення з війська, служби), *авансувати* (підвищувати на службі), *куфер* (валіза, скриня) тощо [Пономарів, с. 74–75].

У лексиці розрізняються вузькі та широкі екзотизми. Перші пов'язані з життям одного народу чи країни (*мафія* – таємне товариство гангстерів в Італії), а другі відображають явища, що поширені для багатьох країн (*полісмен* – поліцай в Англії та Америці) [Бурячок, с. 148]. Стилістичною метою екзотизмів є опис життя якогось народу чи групи споріднених народів. Такі приклади найчастіше трапляються у публіцистиці та художній творчості: «...Оркестр бундесверу виконав державні гімни Німеччини й України. Перед резиденціями Федерального президента і Канцлера було піднято український і німецький прапори...» (газ.)» [Пономарів, с. 77].

У художній творчості екзотизми також підкреслюють особливості зображуваного або доповнюють авторський стиль. Наприклад:

«Танцюй, танцюй, дитино! Життя – страшна *корида*,

На сотню Мінотаврів – один *тореадор*» (Л. Костенко) [Пономарів, с. 77].

Варваризми використовують у тексті для того, щоб задати колорит та експресивність, вони підсилюють виразність мови героїв. Зазвичай такі лексеми оформлюють іншомовними засобами, хоча бувають випадки, коли їх записують літерами тієї мови, у яку варваризми переходять: *alma mater*, *xeni end* [Пономарів, с. 77]. Також до варваризмів належать назви газет, підприємств та організацій: «*Таймс*», «*Дейлі Мейл*» [Бурячок, с. 148].

Запозичення як невід’ємний елемент художнього тексту виконують кілька основних функцій:

1) створення реалістичного контексту; використання запозичених слів або виразів (латинських сентенцій, фраз, цитованих мовою оригіналу) надає достовірності та унікальності персонажам і подіям;

2) розширення лексичного запасу, адже запозичення дозволяють письменнику увиразнити лексичні ряди, утворюючи нові засоби для вираження думок та емоцій, що значно збагачує мову твору;

3) опис культурних і соціальних відмінностей, коли запозичені слова, зокрема екзотизми та варваризми, відображають культурні або соціальні відмінності між персонажами, підкреслюють національну та культурну ідентичність;

4) підкреслення манери письма: використання незначної або, навпаки, великої кількості запозичених слів може бути стилістичним прийомом, який допомагає письменнику виділити певні частини тексту;

5) збагачення мови: запозичення у текстах сприяють розвитку лексики автора. Принагідно такі твори допомагають читачам розширити власний словниковий запас, знайомлять з новими поняттями та спонукають їх до саморозвитку;

б) ефект новизни, мода: чужомовні слова не лише осучаснюють тексти, а й засвідчують моду на певні мови (французьку в ХІХ ст., англійську в ХХІ ст.), залучають увагу читачів і формують новий досвід.

Окремо зауважимо, що запозичення впливають на формування текстів різних стилів: часте використання інтернаціоналізмів маркує науковий та науково-популярний стиль, екзотична лексика – медійний, художній, розмовний.

3. 2. Чинники наукового вивчення лінгвостилістичних особливостей запозиченої лексики

Існує багато праць, присвячених літературно-критичному аналізу прози Т. Прохаська, але мовознавчий аспект залишається мало вивченим. А. Тепшич побіжно оглянула специфіку синтаксичної організації речень, з'ясувавши, що ускладненні структури мають на меті донести до читача естетичні засади феноменологічної творчості письменника [Тепшич, с. 129]. Водночас мовознавчі дослідження про роль запозичень у творчості Т. Прохаська майже відсутні. Зауважимо, що лексика його творів потребує детальнішого аналізу. Це важливо з кількох причин:

1) для розуміння стилю письменника: завдяки лексичному аналізу можна розпізнати унікальні риси авторського ідіостилу через використання певних мовних засобів, слів та виразів, які він обирає для передачі своїх ідей;

2) для декодування тем і мотивів: вивчення лексики допомагає виявити домінантні теми у творах письменника; частота використання окремих слів або термінів маркують найбільш важливі для автора теми;

3) з метою поглибленого прочитання твору, яке базується на аналізі окремих лексем; це допомагає глибше зрозуміти оповідь, оскільки лексика є основним текстотвірним засобом; розпізнавання слів і їхньої семантики дає читачеві кращий контекст для розуміння змісту та різнопланової інтерпретації твору;

4) для дослідження еволюції стилю через простеження динаміки розвитку, зміни або сталості лексичних засобів у творах, написаних у різні періоди

творчості письменника; такий аналіз фіксує причини модифікацій авторського стилю;

5) для порівняння з творами інших письменників: лексика як складник ідіостилу дає змогу визначити місце письменника в літературному контексті;

6) для оцінки впливу культурних, політичних, суспільних явищ тощо, адже лексика, засвідчена у текстах письменника може відображати вплив різних історичних подій, властивих певному часовому проміжку та фіксувати соціальні зрушення (революції, війни, протести, модні течії тощо);

7) для ознайомлення читача з культурними особливостями народів (на прикладах уживання в текстах екзотизмів та варваризмів), залучення української літератури у міжнародний контекст.

3. 3. Інтерпретація семантико-стилістичної ролі лексичних запозичень у малій прозі Тараса Прохаська

У художніх текстах запозичена лексика виконує різноманітні функції. Письменники вживають іншомовні слова для того, щоб надати своїм творам неповторного колориту та унікальності. У малій прозі Т. Прохаська запозичення є невід'ємним складником оповіді.

Привертає увагу речення *Як крізь **діафрагму** фотоапарата.* (ЛТЗ, с. 17). Зазвичай під діафрагмою розуміють орган людського тіла, але тут автор вживає запозичене слово як таке, що означає «пристрій у фотоапараті, яким регулюють розмір отвору, крізь який світло проходить на фотоплівку» [СІС, с. 222].

Частим явищем у Т. Прохаська є поєднання кількох іншомовних лексем, які вимагають обов'язкового словникового тлумачення, оскільки без знання точного значення буде неможливо зрозуміти сенс речення: *Проблема полягає лиш у тім, щоб усвідомити тотальність рекомбінацій, пов'язати, злучити одночасні **дискретні тропізми** у єдину (справді одиноку) систему* (ЛТЗ, с. 40).

Або <...> *вслід за якоюсь **експансивною популяцією*** <...> (ЛТЗ, с. 27), де **експансiвний** (фр. *expansif*, від лат. *expansion* 'розширення, поширення')

означає «той, що бурхливо, нестримано проявляє свої почуття» [СІС, с. 237]. Цю лексему автор використовує й в іншому контексті: *Хлопець поводитьсь дуже експансивно* (ЛТЗ, с. 151), тобто, буйно, шумно, неспокійно.

Автор часто поєднує терміни із загальноповживаними словами, створюючи контрасти: *Побутова герменевтика* (ЛТЗ, с. 30), <...> *герменевтика дір, ніш* <...> (ЛТЗ, с. 33).

У такий спосіб Т. Прохасько надає розмовам героїв ознак філософічних роздумів. Цей прийом, окрім поданих вище прикладів, демонструє таке речення: <...> *тепер у мене кожен фрагмент Августина пов'язаний з найменшою топографією ранків* <...> (ЛТЗ, с. 23).

У реченні метафора може бути використана в обох значеннях.

Привертає увагу нетипова сполука *сецесійна порцеляна*: <...> *круглий стіл і креденс з начинням. Все начиння – сецесійне* <...> *також із сецесійної порцеляни* (ЛТЗ, с. 29). Можемо припустити, що у цьому реченні лексема *сецесійне* означає те, що в буфеті знаходяться різні сервізи, а може, лише окремі елементи.

У новелах наявні запозичення на позначення елементів інтер'єру, зокрема, меблів: *Вона посидить у фотелі на кухні* <...> (ЛТЗ, с. 156); *ЦИНАМОНОМ, розсипаним у креденсі* <...> (ЛТЗ, с. 169), де *креденс (крéденець)* (п. *kredens*) – буфет, шафа для посуду, сервант [ЕСУМ, т. 3, с. 81]. Ще одним прикладом є речення *Він читає польський кримінал, сперши голову на калорифери* (ЛТЗ, с. 147). Також простежуємо назви архітектурних елементів, наприклад: *Фасади – наче різнокольорові макети з іграшкового набору* (ЛТЗ, с. 167).

Використання запозичень у текстах Т. Прохаська не можна аргументувати лише модою, оскільки він створює свої «ландшафти» вдумливо та вмотивовано. Замінивши запозичені лексеми на питомі, автор ризикує втратити свій шарм: <...> *вулиця фліртує зі мною* (ЛТЗ, с. 18). І хоча тут можна було вжити *заграє, залицяється*, жодне зі слів не звучатиме оригінально.

Часом лише запозичення створюють пафосний колорит викладу: *То складова імпресії «недільний ранок»* (ЛТЗ, с. 164); *Той відтінок надзвичайно*

адсорбують *тіні* (ЛТЗ, с. 170). Лексеми *враження* до першого прикладу та *поглинати* до другого будуть менш виразними носіями значення. Або ж *Треба себе офірувати* *спростуванню феномену* (ЛТЗ, с. 166), де лексема польського походження має більш патетичне звучання, ніж синонім *жертвувати*.

У деяких реченнях запозичення є виразно урочистим словом, ужитим у незвичному контексті: *Енцикліки про зміну епізодів осінь поширює всіма можливими шляхами* (ЛТЗ, с. 165). Велична за звучанням лексема **енцікліка** (лат. *encyclicus*, від грец. *ἐγκύκλιος* ‘круговий, загальний’) означає «письмове звернення папи римського до всіх католиків або вірян якоїсь однієї країни (чи групи країн) з релігійними або політичними настановами» [СІС, с. 252]. У такий спосіб формується метафора.

В окремих випадках запозичення – єдиний засіб передачі думки. Наприклад: <...> *частина записів чомусь мала якийсь сомнамбулічний присмак* <...> (ЛТЗ, с. 40).

У фрагменті *Мій дід був офіцером у армії, що існувала перед теперішнім режимом, а сам я брав участь у перформенсах забороненої екологічної організації*» (ЛТЗ, с. 26) запозичену з англійської мови лексему *перформанс* можна було б замінити на питоме слово: *виступ, видовище, дійство*. Але тоді є ризик втратити акцент, який Т. Прохасько використовує повсюдно, коли певне слово виразно вибивається з тексту, наприклад: *Вечеря закінчувалася справжнім чаєм і дегустацією свіжих конфітур* (ЛТЗ, с. 29). Обравши більш звичне слово *цукерки*, автор значно обмежив би семантику, адже *конфітури* мають узагальнювальне значення: *цукерки, ласощі, джем, варення*. Сама лексема походить від фр. дієслова *confire* ‘варити фрукти в цукрі’ [СІС, с. 359]. Подібним прикладом є речення: **ЦИНАМОНОМ**, *розсипаним у креденсі* <...> (ЛТЗ, с. 169), де **цина́мон** (лат. *cinnamōnum* ‘кориця, коричне дерево’, від грец. *κίνναμον*) – запашна висушена кора тропічних рослин, яку використовують у кулінарії та медицині. Інша назва – *кориця* [ЕСУМ т. 6, с. 249]. Можемо припустити, що автор запозичив лексему з англійської мови та передав її транслітерацією

від англ. *cinnaton*. У такий спосіб він додав реченню екзотичного та вишуканого звучання.

Навмисний добір запозичення можна виразно побачити на прикладі такої фрази: *наступні детерміновані попередніми* (ЛТЗ, с. 44). Синоніми зумовлені, визначені значно понижують акцентність виразу. Ще одним прикладом привернення уваги за допомогою іншомовного слова є речення *Іржі рефреймінгував нічних метеликів, їх було надзвичайно багато цього літа* (ЛТЗ, с. 37). Отже, герой переосмислював образи метеликів, шукав нові сенси. Важливо зауважити, що це єдина виразна іншомовна лексема у реченні.

Іноді простежуємо використання лексем, які не мають питомих відповідників: *<...> і говорили про його рекламу, життєву естетику, видумували до цієї серії знімків якесь узагальнююче мотто <...>* (ЛТЗ, с. 25), де італійська лексема у значенні «афоризм або вираз, що вживається як епіграф»; походить від слат. *motire* ‘згадувати, пам’ятати’, пов’язаного з лат. *muttīre* ‘тихо говорити’ [ЕСУМ т. 3, с. 523]. У цьому прикладі автор дібрав лексему серед інших запозичень: грецького *афоризм*, *епіграф*, французького *девіз*, німецького *цитата* тощо. Найближчі за значенням українські слова *вираз* та *напис* позбавлені потрібного експресивного забарвлення.

Т. Прохасько часто вдається до фонетичних модифікацій у запозичених словах. Це можна простежити на таких прикладах: *сигарета, гравюра, фрагмент, дегустація, галерея, рефреймінгував, елегантне, монгольф’єр, тример, агрегати*.

Варто зауважити, що слова на кшталт *гербарій, графік, топографія, цигарка, гойдалки* залишаються записаними за словниковим зразком. В окремих випадках письменник використовує обидва варіанти: *Раста – колишній чемпіон Європи з рефреймінгу* (ЛТЗ, с. 31); *Іржі рефреймінгував нічних метеликів* (ЛТЗ, с. 37). Такий вибір пояснюється тим, що автор родом з Івано-Франківська, де в багатьох словах [г] звучить як [r]. Також можна припустити, що в такий спосіб автор прагне увиразнити вимову.

Запозичення особливо помітні у стилістичному прийомі **синонімії**: *Літні щоденники — окрема культура: мандрівки, експедиції, польові сезони, виправи, нові місця і способи життя* (ЛТЗ, с. 22). Такі лексеми, як **мандрівка** (від нім. *wandern* ‘бродити, блукати, мандрувати’) [ЕСУМ т. 3, с. 380], **експедиція** (від фр. *expédition*, що походить від лат. *expeditio* ‘упорядкування’, ‘похід’) – 1) Розсилання, відправлення. 2) Група, колектив, що здійснює похід, мандрівку, поїздки з певною метою [СІС, с. 237] не лише виступають синонімами, а й розширюють речення.

Виразну синонімію простежуємо в прикладі: <...> *навзаєм викликають страхи, фобії, провають нав'язливі ідеї, манії, фальшиві мотивації, невиправдані висновки* (ЛТЗ, с. 31). В обох випадках синоніми записані поруч, а запозичена лексема іде після питомої, ніби увиразнюючи, поглиблюючи значення попередньої. Наприклад: **Страх** (псл. *strachъ* ‘страх’) [ЕСУМ т. 5, с. 435] та **фобія** (від грец. *φόβος* ‘страх, побоювання’) – непереборний нав'язливий страх [СІС, с. 715]; **нав'язлива ідея** та **манія** (від грец. *μανία* ‘безумство, захоплення’) – «психічний розлад, при якому у хворого виникають нав'язливі ідеї» [СІС, с. 411]. Отже, виникають такі ряди: «страх → більший страх»; «ідея → хвороба». Якби у цьому реченні автор використав лише питомі лексеми, то це призвело б до небажаної в художньому тексті тавтології.

Яскравим прикладом використання синонімів є такий фрагмент: *Раста – колишній чемпіон Європи з рефреймінгу канабієнзі – два претенденти ідуть будь-куди разом, постійно курячи марихуану* (ЛТЗ, с. 31). Це – сленгова назва, яка позначає саме психотропну речовину, яку видобувають з рослини. Отже, перша лексема спрямована на ботанічне позначення рослини, а друга називає наркотичну речовину.

Ще одним прикладом використання рослинних речовин є речення *Нарешті запарив чифір і закупив* (ЛТЗ, с. 128). **Чифір** – міцний настій чаю [ВЕСУМ, с. 1603], який часто вважають наркотичним засобом, що викликає залежність.

Розширення синонімічних композицій – поширений прийом у малій прозі Т. Прохаська. Наприклад, у новелі «**Некрополь**» є таке речення: *Маркус*

Млинарський писав: «Може виявитися, що сенсом всіх ваших **екзистенцій**, всього буття є рекомбінація. Витворення якогось тексту шляхом тривалих генетичних рекомбінацій-кроків» (ЛТЗ, с. 39). Тут питома лексема *буття* акцентує запозичення *екзистенція*, даючи можливість читачеві досягнути сенс речення, навіть не знаючи значення іншомовної лексеми: **екзистенція** (лат. *existential* від *existo* 'існую') – «основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, те непізнаване, ірраціональне в людському «Я», унаслідок чого людина є конкретно неповторною особистістю» [СІС, с. 234]. У цьому фрагменті помітне розширення семантики із наголосом на процесі: *рекомбінацій* <...> *рекомбінацій-кроків*, що вказує на поступову, розмірену дію. Припускаємо, що у цьому реченні лексему вжито лише з другим значення.

Т. Прохасько інколи звертається до композиційного прийому обрамлення, наприклад, коли розташовує синоніми на різних кінцях висловлення, що створює певну полярність між двома запозиченнями: <...> *ескізи ботанічних **рисуноків*** <...>; або ж уводить іншомовне слово між двома питомими лексемами: *Музика була божжевільна, **патологічна** і непереборна* (ЛТЗ, с. 63).

Подекуди контраст не надто виразний, але в окремих випадках, навпаки, фіксує у собі суть речення: *Саме такою невідтворністю виявилась куля, **монгольф'єр*** (ЛТЗ, с. 46).

У цьому фрагменті за допомогою варваризму автор вдається не лише до називання кулі, а й для конкретизації її типу.

Із цією метою він звертається до синонімії у новелі «Від чуття при сутності»: <...> *особливе значення має відповідність порам року, **фенології*** (ЛТЗ, с. 114). До прикладів уживання синонімів між питомими та запозиченими лексемами зараховуємо такі: <...> *а естетику типу: типу його тіла, типу мислення, типу **лиця**, навіть типу **біографії** і досвіду, типу естетики його життя* (ЛТЗ, с. 124); *У кожному, хто чвалом шпацерує, як на нічному полюванні, ці дивні звірі аж кишать. А в кожній **бестії** позбирані найгірші людські звички* (ЛТЗ, с. 166).

Подекуди в одному реченні трапляється значна кількість синонімів: *Спроби проаналізувати і висистематизувати **візуальні** закономірності (високу **оптику**)*

бачення (ЛТЗ, с. 31); <...> *оптична пам'ять ока* відтворювала його ще кілька секунд <...> (ЛТЗ, с. 78); *А одного разу С., який цілий час намагається зблизити кадр до візії листопада 18го, переконає К., що саме ця знімка тепер неможлива* (ЛТЗ, с. 147); або ж: *то окремі біографії, бо вони не вбудовуються у загальний життєпис, хіба лиш згадкою, та зовсім інші правила існування* (ЛТЗ, с. 80); **ЗООЛОГІЧНІ** спогади надвечір вирішальні. Уява змушена з ерзаців *тваринних образів* компонувати те, чого бракує (ЛТЗ, с. 165).

Прикладом контекстуальної синонімії є: <...> *втрапивши у хаотичний лабіринт* <...> (ЛТЗ, с. 153), де обидва слова позначають непорядкованість та заплутаність, або: *Він чужий, він найменша дитина, він інфант* (ЛТЗ, с. 157), де запозичення має уточнювальну семантику.

Також у новелі «*Essai de deconstruction* (спроба деконструкції)» можна помітити синонімічну градацію: <...> *феноменологія лишайників, а не каменя* <...> *Поверхнева, площинна, топологічна, ризоїдна феноменологія* (ЛТЗ, с. 35), де кожне наступне слово доповнює попереднє.

Привертає увагу речення *То були екстаз, ейфорія, експлозія, струс, транс, розчинення і згушення* (ЛТЗ, с. 46–47), де запозичені слова є синонімами: *екстаз, ейфорія, експлозія*, та антонімами: *екстаз, ейфорія, експлозія, транс*.

Виразно розбавляє синонімічний ряд міждисциплінарний термін **експлозія** (фр. *explosion* ‘вибух’, від лат. *explode* ‘виганяю з галасом’), який можна вживати у значенні «останньої фази артикуляції змичних приголосних» [СІС, с. 238] або як термін геології на позначення типу виверження магми, яке супроводжується потужним вибухом [ГС]. Припускаємо, що в цьому випадку автор використовує лексему з другим значенням, звертаючись до візуалізації. Оскільки кожне нове поняття посилює значення попереднього, фіксуємо наявність висхідної градації.

На фоні цих термінів-синонімів контрастно виступає лексема **транс** (від фр. *transe* ‘страх’ або від фр. *transir* ‘заціпеніти’) зі значенням «форма психічного розладу, що характеризується автоматичністю дій і вчинків у стані потьмарення свідомості» [СІС, с. 674] Семантично усі зазначені лексеми схожі, бо вони пов’язані з різними типами психічних відхилень та передачею певних

емоцій, проте мають різні відтінки значень: *екстаз*, *ейфорія*, *експлозія* – швидкі, шалено-захоплені, пристрасні емоції, а *транс* – сповільнена та заспокійлива.

Прикладом уживання синонімів-запозичень є зафіксовані у різних новелах лексеми на позначення слова **сигара**: *І спитала, чи нема в мене сигарети* (ЛТЗ, с. 20), <...> *я отримав пласке пуделко з-під сигарильйос «Гранд кафе» з Голландії* <...> (ЛТЗ, с. 23), <...> *все, що попадає в кадр, дуже нагадували рекламні знімки честерфільда* (ЛТЗ, с. 25), *Викурюємо по цигарці від Раста й експериментуємо з таким еротизмом* (ЛТЗ, с. 34), <...> *і не струшуючи попіл пахітоски в звислій над впущеною книжкою руці* <...> (ЛТЗ, с. 50), *Северин вирішив припалити галуаз аж на мості* (ЛТЗ, с. 92), *Памва знайшов пачку жетану* <...> (ЛТЗ, с. 96), *Може, тому, що тютюни нагадували смак житану капрал* <...> (ЛТЗ, с. 121).

Тут наявні запозичення (*сигарета*, *цигарка*, *пахітоска*, *сигарилла*) та варваризми (*галуаз*, *честерфільд*, *жетан*, *житан капрал*), названі за фірмою-виробником. **Сигара** та **цигарка** – фонетичні варіанти, запозичені через посередництво німецької та французької мов з іспанської *cigarro* [СІС, с. 610]. Зауважимо, що у всіх трьох мовах початковий звук вимовляється по-різному: в іспанській через [ф], у французькій через [с], а в німецькій через [тс].

В останньому прикладі (*житану капрал*) відбувається поєднання назви фірми та назви типу тютюну, з якого вона виготовляла свою продукцію.

Усі лексеми передано транслітерацією. У такий спосіб письменник розширює текст через синонімію, акцентує на певних культурних та етнічних явищах, властивих різним народам, а саме американському (*честерфільд*), французькому (*галуаз* та *жетан*) й іспанському (*пахітоска*). Також він визначає особливості приготування деяких цигарок (*сигарилли*, *житан капрал*). Окрім цього, такі лексеми стають ще й характеристикою персонажа та його звичок. Наприклад, в оповіданні «Від чуття при сутності» жетан – улюблені цигарки героя.

Особливої уваги потребують лексеми *пахітоска* та *сигарильйос*. Перша утворена за допомогою українського суфікса **-к-** зі зменшувально-пестливим значенням. У словниках зафіксована лише форма **пахіто́са** (від ісп. *pajitas*

‘соломинки’) – тоненька цигарка [СІС, с. 508]. **Сигарильйос** – модифікація словникової лексеми *cigarrillo* із жаргонним забарвленням.

Стилістичний прийом **антонімії** трапляється у збірці рідше і збудований на протиставленні питомих та запозичених лексем: *Звуки потрібні ще й для того, щоб синхронізувати плин часу з перебігом **візії*** (ЛТЗ, с. 122). Виразним прикладом антонімії також є речення, де опозиція створюється між запозиченням та словосполученнями: *Іноді носив настільки **коштовні** перстені чи брошки, котрі інакше як **бутафорія** тепер не могли сприйматися* (ЛТЗ, с. 111). У цьому реченні помічаємо антитезу, коли образність ґрунтується на протиставленні.

Отже, у контексті це означає, що колись дорогоцінні речі з часом втратили свою цінність і тепер їх сприймають як підробки.

Або ж <...> *зближення бажаного впорядкування світу з природним, **хаотично-закономірним*** (ЛТЗ, с. 51), де протиставляється безлад та порядок.

Прикладом контекстуальної антонімії є таке речення: *грати у **бридж** з **єпископами*** (ЛТЗ, с. 32). **Бридж** (англ. *bridge*) – картярська гра [СІС, с. 109], не лише ще один з різновидів гри у карти, зафіксованих у збірці, а й складовий елемент художнього прийому оксиморону, бо **єпископ** (грец. *ἐπίσκοπος*, букв. ‘наглядач, охоронець’) – «вищий духовний чин у християнській церкві» [СІС, с. 263], а тому не має права грати у будь-які азартні ігри.

Подекуди запозичення виступає узагальнювальним словом: *Вже вночі всі ідуть туди, де М. працює, — в парк, до **атракціонів**. Він відчиняє каруселі, чортів колеса, гойданки, електромобілі, засвічує усі світла, запускає усе в рух* (ЛТЗ, с. 149). У цьому випадку лексема має широке, збірне значення. У наступному реченні простежуємо перелік слів на позначення різних типів розваг, які конкретизують вид кожного нового атракціону.

У новелі «Лексикон таємних знань» прослідковуємо спільнокореневу із попередньою лексеми **атракція**: *ТЕАТР абсурду на ніч припинив **атракцію*** (ЛТЗ, с. 168). Використання лексеми з екзотичним забарвленням надає текстові піднесеності та пафосу.

Часто іншомовні слова мають важливий семантичний відтінок: *Принишкла порція вчорашнього дощу відповідає **атентатом** на необачний крок* (ЛТЗ, с. 168). Важливо зауважити, що таким словом маркують замах саме із політичних міркувань. Отже, лексема не лише надає реченню офіційності, а й виступає з контрастним значенням у поєднанні із описом природи.

Наступний приклад також увиразнює описову семантику: *<...> світло всередині **сферичних** лип* (ЛТЗ, с. 167). За допомогою прикметника, похідного від **сфэра** (від грец. *σφαῖρα* ‘м’яч, куля’) [СІС, с. 646], автор надає кроні дерева конкретної форми. Або ж *вихоплюючи з собою цілу **сферу** <...> розгублюючи **ореол** вологи* (ЛТЗ, с. 45). **Ореол** (фр *auréole* ‘сяння’, від лат. *aureoles* ‘золотий’) – сяйво навколо чого-небудь, німб [СІС, с. 486], має схожу семантику щодо форми – коло.

До речень, де запозичення містять важливу описову семантику, зараховуємо такий приклад: *Горизонтальні й вертикальні ринви – найчіткіший контур, за яким проявляється **дагеротип** площі* (ЛТЗ, с. 168). У цьому випадку автор утворює від лексеми на позначення процесу слово з предметним значення – ‘фотографію площі’.

Схожим прикладом уточненої семантики є іменниковий ряд: *<...> флористична логіка ареалу, занесення, **експансії**, відмирання, взаємовпливу всього на все* (ЛТЗ, с. 84).

У деяких випадках автор вживає запозичення з метою оцінити якість: *<...> влаштували **люксовий** готель* (ЛТЗ, с. 27), де **люкс** (фр. *luxе* ‘розкіш’, від лат. *luxis* ‘пишність’) означає «розкішно обладнані магазини, номери у готелях, купе в поїздах, каюти на судах тощо» [СІС, с. 401].

3. 4. Іншомовна лексика як образно-виражальний засіб художнього мовлення Тараса Прохаська

Малій прозі Т. Прохаська притаманні специфічні комбінації, почасти створенні як складні метафори. Наприклад, вираз *хронометрична сигарета* (ЛТЗ, с. 99) виступає паралеллю до певного часового періоду, який означає «поки курю

сигарету – відпочиваю». Прикметник похідний від лексеми **хронόμέтр** (від *хроно...* (грец. *χρόνος* ‘час’) і *метр...* (грец. *μέτρον* ‘міра’) – точний переносний годинник [СІС, с. 430, 735]. Не менш оригінальними видаються поєднання *брак рослин-орієнтирів* (ЛТЗ, с. 88), *медитативні пасьянси* (ЛТЗ, с. 104), *фрагменти мікроскопічної географії тіл* (ЛТЗ, с. 112), *архаїчність ситуації* (ЛТЗ, с. 121), *риторичні побудови* (ЛТЗ, с. 128), *цікавість до фізичних аксіом* (ЛТЗ, с. 166). Тут автор уживає іншомовні слова для створення асоціативних рядів та виразних порівнянь. Наприклад, метафора у реченні *Час від часу укладавав різноманітні медитативні пасьянси із вмісту кишень* (ЛТЗ, с. 104) спонукає читача порівняти процес перекладання дрібничок у кишнях одягу із грою у карти. Гра передбачає зосередженість та уважність, що перегукується у семантиці із **медитацією** (лат. *meditation*, від *meditor* ‘роздумую’) – споглядання, роздум, самозаглиблення [СІС, с. 420]. У такий спосіб витворюється гарний текстовий малюнок.

Іншомовні слова часто є засобами творення художніх засобів: *і плетиво множилося, творячи павутину, густі фарби, хитромудру антену, систему смоляних судин на зрізі сосни, плутанину химерних вузлів чи схему залізничного сполучення довкола великого європейського міста, сфокусовану тінь тонкого крила жука або лабіринти дактилоскопії* (ЛТЗ, с. 74). Цей ряд нагадує складну метафору людського тіла, засновану на асоціаціях: *павутина* постає як нервова система, *антени* як вени, *вузли* – лімфовузли, *схема* означає легені, а *дактилоскопія* прямо позначає відбитки пальців. З усього ряду тільки *судини* вживає у прямому значенні. Схожою є метафора у реченні: *<...> сукупність омели на дереві творить інше дерево, без фенології, вічнозелена конструкція пухлин на голих рисунках є іншим садом <...>* (ЛТЗ, с. 87), де семантично образ рослини виступає паралеллю до пухлини в мозку героя. **Омела** (лат. *Visctum album*) – напівпаразитична рослина, що забирає необхідну для дерева вологу [СУНіННСР, с. 437], подібно до того, як ракова хвороба висмоктує життєві ресурси людини.

Запозичення у структурі метафори, зокрема, інтимної, трапляються у багатьох реченнях: *Все у **транскрипції** тілесної любові*, тобто, у детальному записі найменших звукових фрагментів або ж *Переказати все **риторикою** тіла*, тобто промовлянням жестів (ЛТЗ, с. 124).

За допомогою запозичень на позначення професійної лексики автор створює майстерні описи, що базуються на порівняннях із музичною грою: *Тому хода на плитах нагадує **аплікатуру** блюзу на **клавішах** рояля (стрибки – **арпеджіо**, найменші кроки – **хроматизми**)* (ЛТЗ, с. 168).

Професійна лексика театральної сфери також утворює виразні порівняння: *Лиш **титри** у формі вивісок крамниць <...> За їхніми **ремарками** можна вгадати наступну дію. У всього, що вважається декором – дерев, птахів, лавок, гнізд, ялівцю, – **антракт**, позбавлений вимог чийогось задуму. Години самоцінності речей* (ЛТЗ, с. 168).

Привертає увагу остання виділена лексема: **антра́кт** (фр. *entrance*, від *entre* ‘між’ і *acte* ‘дія’). Вона має кілька значень: «1) Перерва між діями спектаклю або відділами концерту, циркової вистави. 2) Музична п’єса, яку виконують після А., перед підняттям завіси» [СІС, с. 58].

У лексичному ряді її вжито лише з першим значенням ‘перерва’, що підкреслено в останньому реченні: *Години самоцінності речей* – автор говорить тільки про відпочинок, час на самоосмислення.

Персонажі Т. Прохаська часто заглиблюються у себе, обираючи розмисли як форму донесення думки: *існує **деструкція** <...> руйнує* риторичні побудови *і ставить під сумнів **логоцентризм*** (ЛТЗ, с. 128). Термін **деструкція** (лат. *destruction*, від лат. *desturo* ‘ламаю, руйную’) [СІС, с. 203] протиставляється **логоцентризму** (від грец. *logos* ‘слово, вчення’ і лат. *centum* ‘осереддя’) [ЛЕ, с. 586] – у філософії критичної теорії означає тенденцію опори на центральний елемент певного предмета аналізу. Безлад стає опозицією до здорового глузду. Цю думку продовжує протиставлення *це не **риторика**, а **лінгвістика*** (ЛТЗ, с. 128), де перший термін виступає радше як вужче поняття – **риторика** (від грец. *ῥητορικὴ* ‘ораторське мистецтво’) – наука красномовства [СІС, с. 591],

а **лінгвістика** як ширший, більш загальний термін (фр. *linguistique*, від. *lingua* ‘мова’) – наука про мову [СІС, с. 394].

Іншомовні слова часто виступають матеріалом для опису характерних рис персонажів. Згромаджуючи запозичення, письменник уводить читача в стан повільного, вдумливого прочитання, викликаючи відчуття застигlosti в часі та навіть втому. Це виразно проявляється у новелі «Некрополь», де засобом сповільнення виступає щільна тавтологія: *Маркус уже писав: «Головною ознакою всіх комбінацій є їхня необмеженість. Класифікаційні реєстри компонентів певної комбінації, як і виділення самої комбінації, є умовними. Комбінації — відкриті системи, в які можна ввести будь-які прилеглі елементи аж до безмежності. Все може бути зведено до одної комбінації»* (ЛТЗ, с. 45). У цьому абзаці лексема *комбінації* повторюється 5 разів.

Прикметно, що у новелі «Некрополь» Т. Прохасько пояснює свою манеру оповіді через опис персонажа: *Млинарський зовсім не бентежився невпорядкованістю своїх фраз. <...> Таким чином, фрази нагадували Маркусові кола на воді від впущеного каменя* (ЛТЗ, с. 45).

Т. Прохасько повсюди вдається до ампліфікацій, тобто розбудови іменникових рядів, використовуючи запозичення. Цим від подовжує речення та передає дійсність наче через зміну кадрів. Метою такого прийому є сповільнення або прискорення оповіді. Це явище простежуємо в усіх новелах збірки:

1) «Спалене літо»: *Якщо є таке мислення – запашне мислення, – мусить бути десь **філософія**, для якої запах – **категорія** і положення* (ЛТЗ, с. 16);

2) «Essai de deconstruction (спроба деконструкції)»: *З усіх боків вона закінчувалася **верандами, галереями, ганками, балконами** або сходами* (ЛТЗ, с. 30); *Не було б **еволюції**, лиш нагромадження **феноменів**, властивостей, явищ, фактів* (ЛТЗ, с. 36);

3) «Некрополь»: *вивчаючи **графіки**, розклади, маршрути, повади, напрямки, звички і уподобання* (ЛТЗ, с. 42); *а результатом неконтрольованих перекомбінацій окремих **фрагментів**, фраз, ескізів, реплік, рис <...> позбувшись усіх своїх земних страхів, комплексів, звичок, маній, неврозів і сумнівів <...>*

То були екстаз, ейфорія, експлозія, струс, транс, розчинення і згущення (ЛТЗ, с. 46);

4) «Від чуття при сутності»: *Були висячі мости, стежки, альтанки, смітники, хатини, городи і квітники, копанки, вулики, дорога, боки завалених мостів і покручені уламки залізничних рейок, зграї птахів, звірі пили воду, мурашники, осині гнізда, човни на напнутих ланцюгах* (ЛТЗ, с. 94 – 95);

5) «Увібрати місто»: *С. показує серії знімок, що стосуються окремих складних замовлень, — мікрофотографії цитологічних зрізів, архітектурні дослідження, знімки для реставраторів, лісівників, орнітологічні підручники, знімки з дельтаплану для етологів, соціологічні роботи прихованою камерою, портрети рослин, кримінологічні фоторозслідування* (ЛТЗ, с. 146);

6) «ЛЕКСИКОН таємних знань»: *Перелік їхніх марок – реєстри комплексів, стереотипів, архетипів, мітів* (ЛТЗ, с. 168).

Найбільше таких прикладів зафіксовано у новелі «Довкола озера»: *генезу часу, міняючи долі разом з тими, кого ведеш горами, шукаючи ліки, наркотики, фарби, волокна вітру, підземні джерела, мінеральні води, анальгетики і галюциногени, насіння, кореневища, дороги і обсерваторії* (ЛТЗ, с. 85); *вигадувати досвід, біографії, хроніки і географії життя* (ЛТЗ, с. 88); *переміщень струмів у кількох площинах, зсуви квадратів, накладання, перфороване тло, просвічені пласти, рухливі зчеплення, концентричні кола світла, різні розчини, багатогранники пилку, неспівпадання країв листків, пелюсток, виростів, клітинних оболонок, проникнення, комплементарність, крутяться спіралі, мінливість, просто хаос мерехтіння форм, розсипається від центру до країв, зноситься до середини, громадиться на межах, стікає зверху вниз, викидається догори, нерівномірно розділяється, разюча різність швидкостей, незнищенність траєкторій* (ЛТЗ, с. 89); *до озера збігалися дахи, шпилі, мости, кладки, мансарди, веранди, галереї, танки, балкони, комини, дерева, виноградники, скелі, зруби, річні острівки, бастіони і форти цитаделі, сади, городи, ожинові нетрі, сходи, краплиці, скелі, пустища і смітники, колії* (ЛТЗ, с. 92).

Лексичні та фонетичні комбінації автор створює природньо, вони виникають у процесі розкриття словникового запасу мови, навіть мов, та прочитуються органічно. Т. Гундорова влучно зауважує: «Морфологічне Прохаськове письмо відтворює процес розпаду пам'яті, свідомости на дрібні мікроструктури: відчуття, моменти часу, спалахи пам'яті» [Гундорова, с. 99–100].

Лексика як елемент мовної гри у малій прозі Т. Прохаська, фокусується на деталях, найменших семантичних відхиленнях та уточненнях. Запозичення, активно залучені до побудови метафор, повторів, градацій, порівнянь та ампліфікацій, зокрема, іменникових, мають на меті утвердити філософічність текстів письменника. Через це читач змушений опрацьовувати тексти повільно, повертаючись до початку речення чи абзацу, переглядати фрагменти, наповнювати їх новими сенсами. Л. Стефановська в післямові до збірки зазначає: «В кожному разі, сприймати оповідання Прохаська досить складно» [ЛТЗ, с. 179]. Вона пов'язує це з тим, що авторської техніки письма змушує читача кілька разів перечитувати текст, силкуючись розгадати сенс та розтлумачити окремі слова.

Цілком можна погодитись зі словами А. Тепшич, яка зауважувала, що мовна гра Т. Прохаська позбавлена «грайливості», оскільки він належить до «післякарнавального» постмодернізму [Тепшич, с. 127]. За допомогою виразної гри зі словами автор творить історії та формує нові структури.

Обізнаність письменника у професійній лексиці з багатьох сфер пов'язана з його життєвим шляхом. В інтерв'ю для *live karabas* він зазначав, що «був змушений закінчити музичну школу за класом фортепіано» [EP 7]. Також Т. Прохасько зауважує: «про музику думається як про складне явище» [EP 7]. Ця думка виразно простежується у збірці. Подальші коментарі розкривають його мотивацію до уживання формально та семантично складних слів: «Давніше мені хотілося, щоб моя проза звучала як музика. Йшлося про те, аби мелодика була визначальною в побудові речень, аби мова виражалася у різних інтонаціях і була ритмічною» [EP 7]. А. Тепшич підтверджує цю тезу, подаючи як приклад римований малюнок прози, засвідчений у новелі «Довкола озера»: *юніперус* –

крокус, еквізетум – ципрinediум [Тепшич, с. 127]. Проаналізувавши збірку детальніше, фіксуємо більше таких прикладів: «араукарія – мускарії», «скорзонеля – фритілярія», «пульсатілі – епітелій», «сціля – скорзонеля», «хризантеми – цикламени», «фіалка – ліана – каштан – маріхуана». Римування можна простежити і серед медичних та біологічних термінів: «аспірин – адреналін», «анальгетики – антибіотики», «мутація – ін'єкція, «ерозія – анестезія», «сомнамбулізм – тропізм», «депресія – дифузія», «глюкоза – генеза» тощо.

Прикладом увиразнення фонетичного ритмізування є конструкції використання *біноккулярного мікроскопа* (ЛТЗ, с. 69), *хаос комбінацій і дифузії* (ЛТЗ, с. 78), *цитологічна мікрофотографія* (ЛТЗ, с. 92); асонанси: *аплікацією радіоперешкод, анальгетики і галюциногени, перфороване тло, тотипотентного коду* (ЛТЗ, с. 58, 64, 85, 89); алітерації: *переливами в капілярах, рудиментарні ландшафти, глінтвейнові інгаляції, концентричні кола світла, еkleктично скомпоновані, поетичний постскриптум* (ЛТЗ, с. 56, 64, 87–89).

У творах Т. Прохаська запозичення витворюють колоритні синтаксичні конструкції. Наприклад: *флористика, флористичні чаї, флористична логіка, реванш флори, описувач флори, флористичні реєстри, флористичні дослідження, флористична комбінація, або ж рельєф губ, рельєф плити, рельєф піску, чудернацький рельєф, рельєф долонь; реєстри негативів, реєстропис*.

Вони урізноманітнюють текстовий ряд, а також показують високу сполучуваність запозиченої лексики.

Автор сміливо грає з лексикою і вдається до поєднань запозичень та діалектизмів: *Северин сперся на лікті й схилився лицем над калабанею дистильованої води у кам'яному заглибленні із складною лінією берегів* (ЛТЗ, с. 78); *У кожному, хто чвалом шпацерує <...>* (ЛТЗ, с. 166). Наявні й діалектні вживання давно засвоєного запозичення: *<...> з обгорнутого шаликом кавника <...>* (ЛТЗ, с. 115), де лексема *шалик* як діалектна назва шарфа, кашне, шалі [ВЕСУМ, с. 1612], походить від *шаль* (англ. *shawl*, перс. *šāl*) – велика в'язана або тканина хустка, вовняна або шовкова, запозичене посередництвом з англійської мови; англ. *shawl* походить з перської [ЕСУМ т. 6, с. 372].

Висновки до розділу 3

Запозичення у художньому тексті виконують кілька основних функцій: створюють реалістичний контекст, увиразнюють лексику твору, описують культурні та соціальні особливості народів чи етнічних груп, підкреслюють авторський стиль і манеру письма та слугують відображенням модних і популярних тенденцій.

Потребу в аналізі лексики окремого письменника мотивовано кількома чинниками: бажанням зрозуміти ідіостиль та прослідкувати його еволюцію або сталість, визначити провідні теми та мотиви текстів; необхідністю порівняти письменника з іншими сучасними авторами та оцінити вплив культурних, соціальних і політичних явищ, які часто є головними об'єктами творів.

У художніх текстах Т. Прохаська запозичена лексика виконує важливі функції. Вона є продуктивним елементом для опису яскравих образів, надаючи реченням експресивного забарвлення. Часто іншомовні слова увиразнюють текстові ряди, а подекуди такі лексеми є єдиним засобом для створення пафосного колориту.

Запозичення важливі для формування стилістичних прийомів синонімії та антонімії, які побудовані на паралельному вживанні питомих та іншомовних лексем. У такий спосіб Т. Прохасько утворює контрастні сполуки або деталізує окремі події. Накладанням експресивно забарвлених слів письменник формує градацію. Він також вдається до фонетичних модифікацій, вибудовуючи гарні ритмічні малюнки. Особливо помітна роль запозичень при конкретизації семантики.

Іншомовна лексика є основним засобом створення художніх тропів: метафор та порівнянь, які необхідні для опису персонажів та їхніх зацікавлень. Така лексика є елементом стилістичних фігур, зокрема, ампліфікацій, коли Т. Прохасько розбудовує іменникові ряди, уживаючи запозичення. Також у збірці поширені стилістичні прийоми асонансів та алітерацій і поєднання запозичень з діалектизмами.

ВИСНОВКИ

Основні види запозичень та їхня кількість залежать від критеріїв, які встановлює дослідник. Лексеми можна розділяти за формою, характером чи мовою, із якої вони були засвоєні.

Екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники змінюються з плином часу. Вони завжди відповідають загальній політичній, економічній та культурній епосі, залежать від періоду розвитку мови, можуть сповільнюватися або посилюватися. Значну роль у цьому відіграє мода.

Розподіл запозичень відбувається за різними класифікаціями, коли до уваги під час запозичення беруть мову походження, структуру, зміну чи сталість форми слова, належність до активної або пасивної лексики тощо. Найпоширенішим є поділ запозичень на власне запозичені лексеми, слова іншомовного походження, варваризми та екзотизми. Кожна з цих груп має свої лексико-семантичні та стилістичні особливості. Запозичуються як окремі слова, так і афікси, які активно взаєодіють із питомими основами.

Адаптація запозичень відбувається кількома способами: транскрипцією (запозичення звукової форми лексеми), транслітерацією (запозичення графічної форми), калькуванням (повним або частковим; заміна лексеми або її частин відповідниками), трансформацією (описовий переклад). Вибір способу залежить від ресурсів, наявних у мові, яка запозичує нові лексеми.

Запозичення переходять у мову як результат міжкультурної комунікації, часто разом із предметом, який називають. На кількість запозичень впливає політика носів мови: одні країни відкриті до іншомовних слів, тоді як інші всіяко намагаються завадити проникненню чужомовних лексем, компенсуючи це створенням питомих відповідників.

У художній творчості запозичена лексика підкреслює стилістичні особливості, жанрову та ідейну специфіку твору, увиразнює мову автора або ж виокремлює характерні риси ліричного героя. Вона є гнучким елементом для підкреслення динамічності тексту та формування різних художніх тропів.

Особливо важливі запозичення для створення реалістичних описів, культурних, соціальних особливостей народів та фіксування актуальних тенденцій. Запозичена лексика слугує матеріалом для виконання найрізноманітніших завдань стилістики. Екзотизми та варваризми підкреслюють характери героїв, національність, побут тощо. Вони є важливим елементом у прозі й поезії та урізноманітнюють лексичний ряд тексту.

Стилістична та лексична роль запозичень реалізується у збірці малої прози Т. Прохаська «Лексикон таємних знань». Запозичені слова можна розділити на такі лексико-семантичні групи: рослинна, географічна, архітектурна, біологічна й медична, філософська, фізична та хімічна, мистецька лексика. Семантичний аналіз запозичень показує, що найбільш численною є група мистецьких понять (23,9 %), на другому місці – медичні та біологічні поняття (23,4 %), на третьому – архітектурна та рослинна лексика (17,4 %). Група лексики на позначення філософських понять актуалізована в збірці на 7,5 %, а лексика географічної сфери – на 6,5 %. Лексика фізичної та хімічної сфери складає лише 4 %.

Кожна група репрезентує походження з таких іноземних мов: латинської, грецької та західноєвропейських. Запозичення з латинської мови превалюють у групах рослинної (45,7 %), медичної та біологічної (44,7 %), фізичної та хімічної (62,5 %) лексики. Запозичення з грецької мови домінують у групі філософської лексики – 46,7 %. Із західноєвропейських мов найбільше запозичень у групах географічної (76,9 %), архітектурної (80,0 %) та мистецької (64,6 %) лексики.

За допомогою порівняльного аналізу питомих та запозичених лексем було з'ясовано стилістичну та ідейно-тематичну мету їхнього використання у збірці – формування художніх образів, підкреслення фонетичної гри та філософського наповнення авторського тексту.

Запозичення у творах Т. Прохаська вирізняють його з-поміж інших письменників, підкреслюють звучання творів та надають обшир експериментів, які він уміло впроваджує. Активне залучення іншомовних слів, почасти термінів, мотивоване бажанням створити яскраві художні образи. Запозичення

є продуктивним елементом художніх тропів, зокрема метафор та порівнянь. Вони апелюють до сучасності та фіксують модні течії, чим залучають більше читачів.

Спостережені екзотизми та варваризми, почасти експресивно забарвлені, на контрасті з нейтральною лексикою уможливають формування виразних протиставлень та надають текстові патетично-піднесеного звучання. Така лексика відображає культурні явища, притаманні різним народам, і є маркером певних соціальних зрушень. Звертання до запозичень із вузькоспеціалізованих сфер (живопису, музики, кіномистецтва тощо) демонструють обізнаність автора та подекуди віддзеркалюють його життєвий шлях.

Функційно-стилістичні особливості запозичень полягають у створенні медитативного настрою та специфічних звукових конструкцій, ритмізованих малюнків, дають змогу уникнути тавтології. Вони є продуктивним елементом у формуванні стилістичних прийомів синонімії, антонімії, градації, повторів тощо, а також слугують засобом для створення стилістичних фігур, зокрема ампліфікацій.

Запозичені основи та афікси у різних поєднаннях допомагають утворювати унікальні okazionalnі сполуки. Важливу роль запозичена лексика, особливо рослинна, медична та мистецька, відіграє у висвітленні провідних тем оповідань.

Грамотне використання запозичень є ознакою індивідуального стилю Т. Прохаська, додає збірці малої прози «Лексикон таємних знань» оригінального звучання, неповторного шарму та привертає до неї увагу читачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б. М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах. *Мовознавство*. 2008. № 2/3. С. 190–207.
2. Архипенко Л. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
3. Бачинська Г. В. Запозичена лексика у поетичних творах Лесі Українки. *Міжнародний філологічний часопис*. Т. 2, № 12. С. 17–21. URL: <https://journals.nubip.edu.ua/index.php/Filol/article/view/15000/13284> (дата звернення: 14.04.2024).
4. Біленька Ю. Теоретичні засади дослідження запозиченої лексики. *Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст* : Міжнар. наук. зб. Умань, 2020. С. 33–35.
5. Бойко Н. В. Функціонування романо-германських запозичень у творах сучасних українських прозаїків (на матеріалі твору С. Жадана «Біг мак²»). 9 с. URL: <http://surl.li/psltg>.
6. Булаховський К. А. Цікаве мовознавство. 2-ге вид. Львів : "Апріорі", 2019. 200 с.
7. Бурячок А. А. Лексика сучасної української мови з погляду її походження. *Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія* / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 439 с.
8. Вакулик І. І. Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економ. термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 20 с.
9. Вишницька Ю. В. Ідіостильові особливості реконструкції космогонічного міфосценарію у творах Тараса Прохаська. 13 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33691758.pdf> (дата звернення: 14.04.2024).

10. Грищенко А. П. Лексика української мови з погляду походження. *Сучасна українська літературна мова* / за ред. Грищенко А. П. 3-тє вид. перероб. Київ : "Вища шк.", 2002. С. 158–183.
11. Гудима Н. В. Класифікація основних типів запозичень у сучасній українській літературній мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 147–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2009_20_43
12. Гудима Н. В. Мовні причини запозичень у творах сучасних українських постмодерністських прозаїків (на матеріалі творів Сергія Жадана та Любка Дереша). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2009. № 18. С. 20–24.
13. Гуменюк Т. І. Запозичення та їхні типи в сучасній українській телевізійній фаховій мові. *Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія"*. 2014. Т. 164. С. 55–59.
14. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Київ : Часопис "Критика", 2005. 263 с.
15. Гурко О. В. Англійські запозичення в мові мас-медіа. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 22 (427). С. 39–47.
16. Гурко О. В. Новітні англіцизми в художній літературі. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Том 26 (65). 2013. № 1. С. 7–11.
17. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів : навч. посіб. 3-тє вид. Вінниця : Дон. ім. Василя Стуса, 2017. 287 с.
18. Каминін І. М. Структурно-семантичне освоєння запозичених слів у сучасній українській літературній мові:(на матеріалі побутової лексики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1994. 18 с.
19. Клименко Н. Ф. Як народжується слово. Київ : Рад. шк., 1991. 287 с.

20. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України. Київ : "Либідь", 2001. 304 с.
21. Коваль А. П. Крилате слово. Київ : Рад. шк., 1983. 222 с.
22. Коваль А. П. Слово про слово. Київ : Рад. шк., 1986. 384 с.
23. Космеда Т. А. Явище українсько-російського й російсько-українського запозичення в аспекті лінгвопрагматики. *Російське слово в українському тексті. Українське слово в російському тексті: Збірник наук. праць / за ред. Т. А. Космеди.* Львів, 1998. С. 41–60.
24. Костенко О. Г. Сучасні англійські неологізми та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії.* Т. 2 № 13. С. 97–100.
25. Кочан І. М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 39 с.
26. Кравчук Н. М. Стилiстичнi функцiї англiцизмiв (на матерiалi сучасноi української прози) : магістерська робота. Вінниця, 2019. 76 с.
URL: [https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/5681/1/маг%20крaвчук%20\(2\).pdf](https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/5681/1/маг%20крaвчук%20(2).pdf) (дата звернення: 14.04.2024).
27. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2002. 21 с.
28. Маймейскул О., Карпенко М. Нетранслітеровані іншомовні елементи в ідіостилі Івана Франка: до проблеми розв'язання ситуації «лексичного дефіциту» творчої особистості. *Іван Франко і творення української суверенної держави.* Збірник наукових праць. 1996. С. 131–138.
29. Мосенкіс Ю. Л. Лексика української мови за походженням. *Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика :* / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін. : за ред. А. К. Мойсієнка. Київ : Знання, 2013. С. 85–95.
30. Наливайко С. І. Індоевропейські таємниці України. Київ : Вид. центр "Просвіта", 2004. 448 с.

31. Нестеренко Д. Ю. Теоретичні засади вивчення запозичень у різних видах дискурсу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2016. Вип. 74. С. 168–172.
32. Пацкан М. Лексико-семантичні групи запозиченої лексики у новелах М. Хвильового. *Збірник студентських наукових праць*. 2014. Т. 2, № 2. С. 1–6.
URL: <http://surl.li/siemh>
33. Попова Н. Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 17 с.
34. Прийма Л. Лексико-семантичний потенціал запозичень з англійської мови в романі «ініціація» Люко Дашвар. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 2, № 64. С. 194–199.
URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_2/31.pdf (дата звернення: 14.04.2024).
35. Стефановська Л. Довге підводне плавання *Лексикон таємних знань*. Новели. Львів : Кальварія, 2006. С. 173–187.
36. Стилїстика сучасної української мови : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти; О. Д. Пономарів. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 246 с.
37. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : дис. ... д-ра філол. наук : 035. Київ, 2003. 597 с.
38. Стовбур Л. М. Іншомовні лексичні компоненти у романі В. Лиса «Століття Якова» як маркер ідіостилю письменника. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 1, № 10. С. 33–38.
URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/10/part_1/9.pdf (дата звернення: 14.04.2024).
39. Стовбур Л. М. Стилєтвірна й текстотвірна роль іншомовної лексики в романі В. Лиса «Століття Якова». *Держава та регіони. Гуманітарні науки*. 2019. № 2. С. 68–76.

40. Стратулат Н. В. Дери́ваційні та семантичні неологізми в лексичній системі української мови (на матеріалі тлумачного словника української мови в 20-ти томах) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.
41. Тепшич А. І. Роль мовної гри в реалізації феноменологічних експериментів Тараса Прохаська. *Лінгвістичні студії*. 2018. № 35. С. 126–129.
42. Токар В. Іншомовна лексика в мові творів І. Франка. *Матеріали республік. наук. конф.*, присвяченої 115-річчю від дня народження та 55-річчю з дня смерті І. Франка: Тези доповідей. Житомир, 1971. С. 123–125.
43. Фаріон І. Англізми і протианглізми : 100 історій слів у соціоконтексті : монографія (зі словником) / Ірина Фаріон, Галина Помилуйко-Недашківська, Анна Бордовська. Львів : Видавництво «Свічадо», 2023. 716 с.
44. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної реклами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 203 с.
45. Ціхоцький І. Нетранслітеровані конструкції як засіб мовної характеристики (на матеріалі Франкового ідіостилю). *Вісник Львівського університету*. 2004. № 34. С. 326–330.
46. Чемеркін С. Чи потрібні нам латинські літери?. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 120–124.
47. Чепіга І. П. Лексика і фразеологія XVI–XVIII ст. *Історія української мови. Лексика і фразеологія* / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова та ін. Київ : Наук. думка, 1983. С. 280–285.
48. Черторизька Т. Іншомовні слова і словосполучення у творах Т. Г. Шевченка. *Мовознавство*. 1978. № 1. С. 74–80.
49. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing *Language*. 1950. Vol. 26. Nr 2 / / 210 / 231.
50. Richter E. *Fremdwortkunde* Leipzig, 1919. 403 vol.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. BBC NEWS | Business | Gauloises and Gitanes exit France. *Wayback Machine*. URL: <https://web.archive.org/web/20111111082857/http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4204206.stm> (date of access: 14.04.2024).
2. Cigar Smoking and Cancer. *National Cancer Institute*. URL: <https://www.cancer.gov/about-cancer/causes-prevention/risk/tobacco/cigars-fact-sheet> (date of access: 14.04.2024).
3. Gauloises. *Gauloises*. URL: <http://www.gauloises.com/> (date of access: 14.04.2024).
4. Rastafari – Store norske leksikon. *Store norske leksikon*. URL: <https://snl.no/rastafari> (date of access: 14.04.2024).
5. Головна. *Volkswagen в Україні*. URL: <https://www.volkswagen.ua/> (дата звернення: 14.04.2024).
6. КАЛІПСОЛ, інструкція, застосування препарату КАЛІПСОЛ Розчин для ін'єкцій по 10 мл (500 мг) у флаконах № 5. *Нормативно-директивні документи МОЗ України*. URL: <https://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=6204> (дата звернення: 14.04.2024).
7. Тарас Прохасько: «Давніше прагнув, щоб мої тексти звучали як музика». *Karabas Live*. URL: <https://karabas.live/taras-prohasko-davnishe-pragnuv-shhob-moyi-teksti-zvuchali-yak-muzika/> (дата звернення: 14.04.2024).
8. НОВОКАЇН, інструкція, застосування препарату НОВОКАЇН розчин для ін'єкцій, 2,5 мг/мл по 200 мл або по 400 мл у пляшках. URL: <https://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=43879> (дата звернення: 14.04.2024).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000; уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

ГС – Геологічний словник. *Геологічний словник | відкритий навчально-науковий веб-ресурс.* URL: <https://geodictionary.com.ua/node/2492> (дата звернення: 14.04.2024).

ЕСУ – *Енциклопедія Сучасної України.* URL: <https://esu.com.ua/article-17915>. (дата звернення: 14.04.2024).

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7-ми т. / редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред. та ін.). К. : Наукова думка, 1982. Т. 1. 1985. Т. 2. 1989. Т. 3. 2003. Т. 4. 2006. Т. 5. 2012. Т. 6.

КТСЛТ – Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

ЛЕ – Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

ЛР – Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / ред. А. М. Гродзінський. Київ : «Укр. Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1992. 544 с.

Муз. – Юцевич Ю. Є. Музика: словник-довідник : навч. кн. 2-ге вид. Тернопіль : Богдан, 2003. 352 с.

СІС – Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Вища шк., 1997. 776 с.

Слов. укр. м. – Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 446 с.

СУНіННСР – Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / уклад. Ю. Й. Кобів. Київ : Наук. думка, 2004. 800 с.

ТСД – Роговський С. В. Термінологічний словник-довідник фахівця з садово-паркового будівництва і ландшафтної архітектури. Київ, 2017. 140 с.

URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5639/3/terminologichnyj_slovnyk.pdf (дата звернення: 14.04.2024).

УМ: енциклопедія – Українська мова : енциклопедія НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.

УМЕ – Українська мала енциклопедія. Буенос-Айрес : Накладом Адміністрації УАП Церкви в Аргентині, 1967. Кн. 10. 128 с.

URL: https://archive.org/details/UkrMalaEn/kn_10_Ол-Пер/page/n3/mode/2up

(дата звернення: 14.04.2024).

УРЕ – Українська релігієзнавча енциклопедія.

URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/> (дата звернення: 14.04.2024).

CJ – Caracci J. The Complete Idiot's Guide to the Mafia. Alpha, 2002. 343 p.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ

англ. – англійська

араб. – арабська

грец. – грецька

д.-грец. – давньогрецька

д.-євр. – давньоєврейська

індіан. – індіанські

ісп. – іспанська

італ. – італійська

лат. – латинська

нар.-лат. – народнолатинська

нім. – німецька

нлат. – новолатинська

п. – польська

порт. – португальська

рос. – російська

слат. – середньолатинська

тур. – турецька

фр. – французька

япон. – японська

ДОДАТОК

Тлумачний словник запозиченої лексики

Адреналін (від лат. *ad* ‘при’ і – *renalis* ‘нирковий’) – гормон мозкової речовини надниркових залоз; лікарський препарат, судинозвужувальний та кровоспинний засіб [СІС, с. 23].

Адсорба́ція (від лат. *ad* ‘до, в, при’ і *sorbeo* ‘поглинаю’) – вбирання газів або рідин поверхневим шаром твердого тіла [СІС, с. 24].

Акорд (від італ. *accordo* ‘узгодженість, співзвучність’) – сполучення різних за висотою тонів, що сприймаються в звуковій єдності [СІС, с. 29].

Андегра́унд (андергра́унд) (англ. *underground* ‘підпілля’) – художній напрям у сучасному мистецтві, пов'язаний з пошуками нових зображувальних засобів; для нього характерна відмова від загальноприйнятих цінностей, норм, художніх традицій; нерідко – епатаж публіки, бунтарство [ВЕСУМ, с. 30].

Антра́кт (фр. *entrance*, від *entre* ‘між’ і *acte* ‘дія’) – 1) Перерва між діями спектаклю або відділами концерту, циркової вистави. 2) Музична п'єса, яку виконують після А., перед підняттям завіси [СІС, с. 58].

Апліка́тура (італ. *applicatura*, від лат. *aplico* ‘прикладаю’) – порядок чергування і спосіб розташування пальців під час гри на музичних інструментах [СІС, с. 61].

Апліка́тура (італ. *applicatura*, від лат. *aplico* ‘прикладаю’) – порядок чергування і спосіб розташування пальців під час гри на музичних інструментах [СІС, с. 61].

Арпе́джіо (італ. *arpeggio*, від *arpeggiare* ‘грати на арфі’) – швидке, послідовне виконання звуків акорду [СІС, с. 68].

Аскорбі́нова кислота (від *a...* (в значенні ‘відсутність’) і лат. *scobutus* ‘цинга’) – вітамін С, органічна кислота. Міститься в усіх рослинах; найбільше у чорній смородині та шипшині [СІС, с. 72].

Аспі́рін (від лат. *aspiro*) – лікарський препарат. Жарознижувальний, безпечний засіб [СІС, с. 73].

Атента́т (лат. *attentatum* ‘намагання’) – спроба замаху на чиєсь життя [ВЕСУМ, с. 44].

Атракці́он (фр. *attraction*, букв. ‘притягання’) – 1) Номер циркових програми. 2) Вид масових розваг [СІС, с. 77].

Бáрмен (англ. *barman*) – власник або службовець бару, що продає здебільшого спиртні напої біля стойки [СІС, с. 89].

Бернардíни (Бернардíнці) – 1) члени католицького чернечого ордену, який виник у 1115 р. 2) Назва францисканів у Східній Європі [УРЕ].

Блюз (англ. *blue*, від *blue devils* ‘меланхолія, журба’) – пісня або танець американських темношкірих, що виконується в повільному темпі [СІС, с. 104].

Блюз (англ. *blue*, від *blue devils* ‘меланхолія, журба’) – пісня або танець американських темношкірих, що виконується в повільному темпі [СІС, с. 104].

Ботáнік – спеціаліст з **ботáніки** (грец. *βοτανικός* ‘той, що стосується трав’, від *βοτάνη* ‘трава, пасовисько’) – наука про рослини [СІС, с. 107].

Бридж (англ. *bridge*) – картярська гра [СІС, с. 109].

Бутафóрія (італ. *buttafuori* ‘помічник режисера’) – несправжні предмети, що їх використовують для показу; у переносному значенні – показне, несправжнє, підроблене [ЕСУМ т. 1, с. 308, СІС, с. 114].

Вака́ції (від лат. *vacatio* ‘звільнення’) – вільний від занять у школах час, відпустка, канікули [СІС, с. 116].

Валеріа́на (лат. *Valeriana*) – рід трав’янистих рослин, що культивуються як лікарські [СІС, с. 117].

Герменéвтика (грец. *έρμηνευτική* від *έρμηνεύω* ‘поясню’) – теорія тлумачення рукописних і друкованих текстів, насамперед давніх. Вчення про розуміння смислів [СІС, с. 155].

Герпетóлог – знавець з **герпетоло́гії** (від грец. *έρπετόν* ‘плазун’ і *λόγος* ‘вчення’) – наука, що вивчає плазунів [СІС, с. 156].

Глюкóза (від грец. *γλυκός* ‘солодкий’) – виноградний цукор. Міститься в тваринних і рослинних організмах [СІС, с. 174].

Галуа́з (фр. *Gauloises*) – марка цигарок французького виробництва [ЕР 3].

Галяре́та (желé) (від фр. *gelée* ‘мороз, холодець’) – холодна страва з соків овочів або фруктів, молока тощо, до яких додають желатин [СІС, с. 264].

Дагероті́пія – перший технічно розроблений спосіб фотографування. Назва походить від прізвища французького винахідника Л.-Ж. Дагера [СІС, с. 188].

Де́ка (нім. *Decke*, букв. ‘покрив, кришка’) – частина корпусу струнних інструментів. Фортепіанна Д. – щит, склеєний з окремих дощечок і вміщений всередині корпусу під струнами [СІС, с. 194].

Дестру́кція (лат. *destruction*, від лат. *desturo* ‘ламаю, руйную’) –
1) Руйнування гірських порід та їхнє розпадання внаслідок вивітрювання.
2) Руйнування макромолекул високомолекулярних сполук, яке супроводжується зміною їхньої структури й властивостей. [СІС, с. 203].

Джаз (від англ. *jazz*) означає вид розважальної, переважно танцювальної музики. Найбільш типові форми: фокстрот, чарльстон, блюз [СІС, с. 206].

Джип (англ. *jeep* від *jee* ‘рухатись, пересуватись’) – легковий автомобіль підвищеної прохідності з відкритим кузовом [СІС, с. 207].

Дискре́тний (лат. *discretus*) – роздільний, перервний, протиставляється неперервному [СІС, с. 215].

Домініка́нці – члени католицького чернечого Ордену проповідників, у 1215 в Тулузі іспанським монахом Доменіко де Гусманом [УРЕ].

Ейфорі́я (від грец. *εὖ* ‘добре’ і *φορέω* ‘переношу’) – стан не виправданого об’єктивними умовами піднесеного настрою хворого (відчуття радості, безтурботність); спостерігається при деяких психічних захворюваннях, пухлинах мозку, при нетяжкому алкогольному сп’янінні, отруєнні наркотиками тощо [СІС, с. 231].

Екзисте́нція (лат. *existential* від *existo* ‘існую’) – основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, те непізнаване, ірраціональне в людському «Я», унаслідок чого людина є конкретною неповторною особистістю [СІС, с. 234].

Екзота́рій – невелика ділянка саду або парку, на якій в літній період влаштовується відкрита експозиція тропічних екзотів з колекції оранжерей, вазони вкопуються чи заглиблюються в ґруни, що створює видимість ґрунтових посадок [ТСД, с. 55].

Експансі́вний (фр. *expansif*, від лат. *expansion* ‘розширення, поширення’) означає ‘той, що бурхливо, нестримано проявляє свої почуття’ [СІС, с. 237].

Експеди́ція (від фр. *expédition*, що походить від лат. *expeditio* ‘упорядкування’, ‘похід’) – 1) Відправлення, розсилення. 2) Колектив, група, що здійснює мандрівку, похід, поїздки з певною метою [СІС, с. 237].

Експлозі́я (фр. *explosion* ‘вибух’, від лат. *explode* ‘виганяю з галасом’) – 1) Остання фаза артикуляції змичних приголосних [СІС, с. 238]; 2) Термін геології на позначення типу виверження магми, яке супроводжується потужним вибухом [ГС].

Екста́з (від грец. *έκστασις* ‘нестяма, несамовитість’) – найвищий ступінь захоплення. Може бути пов’язаний як з психічними явищами так і з хворобами [СІС, с. 239].

Елеутероко́к (від грец. *έλεύθερος* ‘вільний’ і *κόκκος* ‘кісточка, зернина’) – кушова рослина родини аралієвих. Корінь використовують у медицині як тонізуючий засіб для лікування неврозів тощо [СІС, с. 246].

Енци́кліка (лат. *encyclicus*, від грец. *έγκύκλιος* ‘круговий, загальний’) – письмове звернення папи римського до всіх католиків або вірян якоїсь однієї країни (чи групи країн) з релігійними або політичними настановами [СІС, с. 252].

Епідіаско́п (від *epi...*, грец. *διά* – через, кризь і *...σκοπ*) означає оптичний прилад для проектування на екрані зображень прозорих малюнків (діапозитивів) і непрозорих (напр., з книги) [СІС, с. 254].

Етномо́лог – фахівець з **етномоло́гії** (від грец. *έντομον* ‘комаха’ і *λόγος* ‘вчення’) – розділ зоології, що спеціалізується на вивченні комах [ЕСУ].

Ето́лог – спеціаліст з **етоло́гії** (з грец. *ήθος* – звичай і *...λογία*) – наук, що вивчає особливості поведінки організмів у всіх її проявах [СІС, с. 261].

Епіско́п (грец. *έπίσκοπος*, букв. ‘наглядач, охоронець’) – вищий духовний чин у християнській церкві [СІС, с. 263].

Жета́н (*Gitanes*, від фр. *Gitan* ‘цігган’) – французька фірма цигарок. Її особливістю є те, що певний час ця марка була частиною французького стилю та навіть елементом артистично-літературного іміджу, через те, що представники творчих угруповань надавали перевагу цигаркам саме цієї марки [ЕР 1].

Жита́н капра́л (англ. *Gitanes Caporal*) – цигарки, що виготовлялись з чорного, простого сорту тютюну «Капрал», який ріс у Франції [ЕР 1].

Ін’єкція́ (від лат. *injectio* ‘втикання’) – введення в тканини та деякі порожнини організму лікувальних розчинів [СІС, с. 283].

Каліпсол (англ. *Calypsol*) – торгова назва ліків, у яких основною діючою речовиною є **кетамі́н** (лат. *Ketamini hydrochloridum*), існує тільки у формі розчину для ін’єкцій, застосовується для наркозу та загальної анестезії [ЕР 6].

Калорифер (від лат. *calor* ‘тепло’ і *fero* ‘несу’) – пристрій для нагрівання повітря в системах опалення та сушіння (батарея) [СІС, с. 302].

Канабіс – латинська назва коноплі [Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник, с. 540].

Клавіатура (нім. *Klaviatur* від лат. *clavis* ‘ключ’) – сукупність важелів (клавішів) у клавішних музичних інструментах та різного роду механізмах [СІС, с. 330].

Клавір (нім. *Klavier* від лат. *clavis* ‘ключ’) – загальна назва струнних клавішних музичних інструментів (клавикорда, клавесина, фортепіано) [СІС, с. 330].

Кокаїн (ісп. *cocaína*) – алкалоїд, що міститься у листі коки [СІС, с. 336].

Композитор (від лат. *compositor* ‘складач’) – автор музичного твору [СІС, с. 346].

Коноплі посівні (лат. *Cannabis sativa*) – однорічна трав'яниста здебільшого дводомна рослина родини коноплевих [ЛР, с. 540].

Консильєрі (італ. *Consigliere* ‘радник’) – посада в структурі мафії, яка функціонує у Сицилії, Калабрії та Америці. Консильєрі перебуває у позиції лідера і є довіреною особою боса. В англійську мову слово було запозичено після публікації роману «Хрещений батько» [СІ, с. 9–10].

Конфітіюр (від фр. дієслова *confire* ‘варити фрукти в цукрі’) – різновид джему, желе з плодів (ягід), уварених з цукром і желейними речовинами [СІС, с. 359].

Коньяк (від фр. *cognac*) – міцний алкогольний напій, який виготовляють, переганяючи виноградні вина. Назва походить від назви міста Cognac, де вперше виготовили цей напій [ЕСУМ т. 2, с. 563].

Креденс (креденець) (п. *kredens*) – буфет, шафа для посуду, сервант [ЕСУМ, т. 3, с. 81].

Куфр (кофр) (нім. *Koffer* ‘чемодан, скриня’; від фр. *coffre*) – скриня з кількома відділеннями [ЕСУМ т. 3, с. 164; СІС, с. 367].

Лікер (від фр. *liqueur*) – походить від лат. *liquor* ‘рідина’, пов'язаного з *liquēre* ‘бути, ставати плинним’ [ЕСУМ т. 3, с. 260].

Лінгвістика (фр. *linguistique*, від. *lingua* ‘мова’) – наука про мову [СІС, с. 394].

Логоцентрізм (від грец. *logos* ‘слово, вчення’ і лат. *centum* ‘осереддя’) [ЛЕ, с. 586] – у філософії критичної теорії означає тенденцію опори на центральний елемент певного предмета аналізу.

Люкс (фр. *luxe* ‘розкіш’, від лат. *luxus* ‘пишність’) – розкішно обладнані магазини, номери у готелях, купе в поїздах, каюти на судах тощо [СІС, с. 401].

Мандрівка (від нім. *wandern* ‘бродити, блукати, мандрувати’) – подорож [ЕСУМ т. 3, с. 380].

Манія (від грец. *μανία* ‘безумство, захоплення’) – психічний розлад, при якому у хворого виникають нав’язливі ідеї [СІС, с. 411].

Марихуана (ісп. *marihuana*, з індіан. мов) – наркотичні отрута, яка міститься в індійських коноплях [СІС, с. 413].

Мáfія (італ. *mafia*) – 1) Терористична організація на о. Сицилія (Італія). Виникла в кінці 18 ст. як організація селян для боротьби проти сваволі поміщиків. Згодом перетворилася на бандитсько-терористичну організацію. 2) Переносно – таємна, здебільшого бандитська, організація, яка шляхом терору й залякування втручається в політичне життя країни, захищаючи інтереси найреакційніших кіл [СІС, с. 418].

Медитація (лат. *meditation*, від *meditor* ‘роздумую’) – роздум, споглядання, самозаглиблення [СІС, с. 420].

Монгольф’єр (фр. *montgolfière*) – повітряна куля, наповнена нагрітим повітрям. Назва походить від прізвища французьких винахідників братів Ж. і Е. Монгольф’є [СІС, с. 445].

Нектар (від грец. *νέκταρ* – напій богів) – солодка цукриста рідина, яку виділяють спеціалізовані отвори квіток (нектарники) [СІС, с. 461].

Нітрогліцерин (від *нітро* (грец. *νίτρον* ‘луг, селітра’) та *глицерин* (грец. *γλυκερός* ‘солодкий’)) – органічна сполука, солодка на смак, отруйна. У медицині використовується як судинорозширювальний засіб [СІС, с. 173, 467].

Новокаїн (від лат. *novus* ‘новий’ і *ко(каїн)*) – лікарський препарат; знеболюючий засіб, у яких діюча речовина – прокаїн. Розчини Н. застосовують для місцевої та спинномозкової анестезії, при спазмах судин тощо [СІС, с. 468; ЕР 8].

Ностальгія (від грец. *νόστος* ‘повернення’ та *άλγος* ‘страждання’, біль) – у значенні ‘болісна туга за батьківщиною’ [СІС, с. 417].

Но́ти (від лат. *nota* ‘письмовий знак’) – умовні графічні позначення для запису музики; аркуші або зошити із записом музичних творів [СІС, с. 472].

Окта́ва (від лат. *octava* ‘восьма’) – муз. Інтервал; восьмий ступінь від будь-якого іншого ступеня діатонічної гами, однорідний за звучанням з вихідним ступенем, але відмінний за висотою [СІС, с. 477].

Оме́ла (лат. *Visctum album*) – напівпаразитична рослина, що забирає необхідну для дерева вологу [СУНіННСР, с. 437].

О́пера (італ. *opera*, від італ. *opera* ‘праця, твір’) – оперовий театр, тобто театр, де відбуваються вистави опер як музичних творів [СІС, с. 482; УМЕ, с. 1222].

Оре́ол (фр. *auréole* ‘сяння’, від лат. *aureoles* ‘золотий’) – сяйво навколо чого-небудь, німб [СІС, с. 486].

Оркестр (грец. *ὀρχήστρα* ‘місце для хору’, від *ὀρχέομαι* ‘танцюю’) – 1) Колектив музикантів, об’єднаних для виконання музичного твору, написаного для певного інструментального складу, а також сукупність музичних інструментів для цього. 2) Місце перед сценою у театрі для музикантів [СІС, с. 487].

Партиту́ра (італ. *partitura* букв. ‘розділ, розподіл’) – зведений нотний запис ансамблевої музики для оркестру, хору [СІС, с. 504].

Пасья́нс (фр. *patience*, букв. ‘терпіння’) – розкладання гральних карт за певними правилами для розваги або ворожіння [СІС, с. 506].

Пахіто́са (від ісп. *pajitas* ‘соломинки’) – тоненька цигарка [СІС, с. 508].

Піа́ніно (італ. *piano*, букв. ‘тихенький’) – музичний клавішний клавішний інструмент, в якому струни, дека і механіка розміщені вертикально [СІС, с. 518].

Піротехнік – працівник у сфері **піротехніки** (від грец. *πῦρ* (*πυρός*) ‘вогонь’ та *τέχνη* ‘майстерність, мистецтво’) – галузі техніки, пов’язаної з виготовленням освітлювальних, сигнальних, трасуючих, запалювальних, димових та інших спеціальних сумішей, а також ракет, снарядів, що їх наповнюють цими сумішами [СІС, с. 523, 665].

Растфаріанство – релігійний рух, який виник у 1930-х роках серед населення Ямайки африканського походження та призвів до утворення музичного стилю регі [ЕР 4].

Ра́туша (п. *ratusz*, з нім. *Rathaus*, від *Rat* ‘рада’ і *Haus* ‘будинок’) – орган міського самоуправління; будинок, де він розміщений [СІС, с. 569]; запозичено через польське посередництво з середньовісньонімецької мови [ЕСУМ т 5, с. 31].

Реггей (*reggae*) – (англ. *reggae*) – оригінальний музичний стиль, який виник на Ямайці. Музика Р. відрізняється досить спокійним танцювальним характером. [Муз., с. 218].

Редемпторісти (від лат. *redemptoris*, означає ‘спокутувач’) – члени католицького чернечого ордену Спокутувача, заснованого в 1749 [УРЕ].

Рекомбінація (від *re...* і лат. *combination* ‘з’єднання’) – 1) Взаємодія позитивних іонів з негативними іонами або з електронами, внаслідок якої утворюються нейтральні частинки (атоми, молекули). 2) Розміщення складових частин чого-небудь у новому порядку [СІС, с. 579].

Релятивізм (від лат. *relativus* ‘відносний’) – 1) Принцип відносності людських знань. 2) Суб’єктивно-ідеалістичне вчення, яке абсолютизує відносність людських знань, заперечує момент абсолютно істинного в них і на цій підставі заперечує об’єктивну істину, пізнаваність світу [СІС, с. 581].

Ремарка (від фр. *remarque* ‘позначка, примітка’) – авторські пояснення в тексті драматичного твору, що містять стисло характеристику обставин дії, зовнішності та поведінки дійових осіб [СІС, с. 581].

Риторика (від грец. *ῥητορικὴ* ‘ораторське мистецтво’) – наука красномовства [СІС, с. 591].

Сецесія (лат. *secessio*, від *secedo* ‘відокремлююсь’) – відпадання, відступництво, розрив, відділення, відхід [СІС, с. 610].

Сигара (**цигáрка**) (фр. *cigare*, з ісп. *cigarro*) – щільно скручені в товсту трубку листки тютюну для куріння [СІС, с. 610].

Сигарільйос (ісп. *cigarrillo*) – короткі, вузькі цигарки, менші за сигари, але більші за сигарети. Вони відрізняються вищою якістю й тим, що сигарилли загортають у листя тютюну або коричневий папір на основі тютюну. Їх зазвичай курять, а не вдихають [ЕР 2].

Симфонія (від грец. *συμφωνία* ‘співзвучність’) – 1) Жанр інструментальної музики; музичний твір з однієї або кількох частин для симфонічного оркестру. 2) Гармонічне сполучення різноманітних звуків, фарб тощо [СІС, с. 614].

Сóло (італ *solo* від лат. *solus* ‘лише голос’) – 1) Музичний твір для одного голосу або інструмента. 2) В опері, симфонії та інших великих музичних творах – самотійна партія для одного голосу чи інструмента [СІС, с. 624].

Сомнамбулізм (фр. *somnambulisme*, від лат. *somnus* ‘сон’ і *ambulo* ‘ходжу’, прогулюючи) – розлад свідомості, за яким людина в стані своєрідного сну автоматично робить звичайні за своїм змістом дії. Інша назва – лунатизм [СІС, с. 625].

Сфэра (від грец. *σφαῖρα* ‘м’яч, куля’) [СІС, с. 646].

Тапéр (фр. *tapeur*, від *taper* ‘стукати’) – піаніст, який грає за плату на танцювальних вечорах [СІС, с. 653].

Тахікардія (від грец. *ταχύς* ‘швидкий’ і ...*кардія* (грец. *καρδία* в значенні ‘серце’) – збільшення числа серцевих скорочень [СІС, с. 314, 654].

Титр (фр. *titre* ‘титул, заголовок’, від лат. *titulus* ‘надпис’) – напис, пояснювальний або розмовний текст у кінофільмі [СІС, с. 667].

Топографія (від грец. *τόπος* ‘місце, місцевість’ і ...*графія*) – 1) Розділ геодезії, що розробляє методи знімання й зображення земної поверхні на планах і загальногеографічних картах великого масштабу. 2) Поверхня певної ділянки земної кулі [СІС, с. 670].

Транс (від фр. *transe* ‘страх’ або від фр. *transir* ‘заціпеніти’) – форма психічного розладу, що характеризується автоматичністю дій і вчинків у стані потьмарення свідомості’ [СІС, с. 674].

Тропізм (від грец. *τροπή* ‘поворот, напрям’) – ростові рухи органів рослин (стебла, кореня, листків), спричинювані однобічним діянням подразника [СІС, с. 684].

Фасáд (фр. *façade*, від *face* ‘обличчя, лице’) – зовнішній бік будівлі [СІС, с. 698].

Фенологія (від грец. *φαίνομαι* ‘з’являюсь’ і ...*логія*) – наука про сезонні явища в неживій і живій природі [СІС, с. 701].

Фісгармóнія (від нім. *Fisharmonium*, від грец. *φῦσα* ‘між’ і *ἀρμονία* ‘гармонія’) – язичковий пневматичний клавішний музичний інструмент, за формою схожий на піаніно [СІС, с. 710].

Фóбія (від грец. *φόβος* ‘страх, побоювання’) – непереборний нав’язливий страх [СІС, с. 715].

Фольксва́ген (*Volkswagen*; від нім. *Volk* ‘нація, народ’ та *wagen* ‘посміти’, наважитися) – німецька фірма автомобілів [ЕР 5].

Фортепіа́но (від італ. *fortepiano*, від *forte* ‘гучний’ і *piano* ‘тихий’) – струнний ударно-клавішний музичний інструмент; його різновиди – піаніно та рояль [СІС, с. 719].

Фо́тель (фр. *fauteuil* походить від франк. **faldistōl* ‘складний стілець’) – крісло [ЕСУМ т. 6, с. 124].

Хроматі́зм (від грец. *χρωματίζω* ‘забарвлюю’) – зміна діатонічного ступеня ладу на половину тону (позначається діезом або бемолем). Під Х. розуміють також безпосередню зміну звука в одному голосі [СІС, с. 734].

Хронóметр (від *хроно...* (грец. *χρόνος* ‘час’) і *метр...* (грец. *μέτρον* ‘міра’)) – точний переносний годинник [СІС, с. 430, 735].

Цві́бак (нім. *Zwieback* ‘сухар’) – слово виникло як калька італ. *biscotto* ‘сухар, печиво, (букв.) двічі спечене’ і є складним словом, утвореним з основ числівника *zwie-* від *zwei* ‘два’ та дієслова *backen* ‘пекти’ [ЕСУМ т. 6, с. 231].

Цинáмон (лат. *cinnamōnum* ‘кориця, коричне дерево’, від грец. *κίνναμον*) – висушена запашна кора тропічних рослин, що використовується в кулінарії та медицині. Інша назва – кориця [ЕСУМ т. 6, с. 249].

Че́стерфилд (англ. *Chesterfield*) – американська марка цигарок.

Чифі́р – міцний настій чаю [ВЕСУМ, с. 1603].

Шаль (англ. *shawl*, перс. *šāl*) – велика в’язана або тканина хустка, вовняна або шовкова, запозичене посередництво з англійської мови; англ. *shawl* походить з перської [ЕСУМ т. 6, с. 372].